

Agora en de eerste horden

Tussenbalans na vier jaar van grensverleggende onderwijsinnovatie en de eerste eindexamens

prof. dr. Jos Claessen

Welten-instituut

Onderzoekscentrum voor leren, doceren en technologie

Open Universiteit
welten-instituut.ou.nl

Rapport

Agora en de eerste horden

Tussenbalans na vier jaar van grensverleggende
onderwijsinnovatie en de eerste eindexamens

Prof. dr. Jos Claessen

Dit project is tot stand gekomen mede op basis van een bijdrage uit de Innovatieregeling De OnderwijsWerkplaats van de provincie Limburg.

De auteur volgde in het schooljaar 2017-2018 de eerste examengroep van Agora van zeer nabij en kreeg daarbij alle medewerking.

© Welten-instituut – Open Universiteit 2019

Tenzij anders aangegeven mag het materiaal uit deze uitgave zonder voorafgaande toestemming openbaar gemaakt en verveelvoudigd worden door instellingen die gefinancierd worden uit publieke middelen, scholen, opleidingsinstituten en non-profitorganisaties ten behoeve van onderwijs- en onderzoeksdoeleinden, mits de naam van de auteursrechthebbende daarbij wordt vermeld: © Welten-instituut – Open Universiteit.

Bij gebruik door andere instellingen/bedrijven of bij gebruik voor andere doeleinden dient eerst eerst toestemming te worden gevraagd aan het Welten-instituut van de Open Universiteit.

Printed in The Netherlands.

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Inleiding	6
1 Agora na vier jaar	7
1.1 Een korte terugblik op de startperiode	7
1.2 Een dag bij Agora in 2018	9
1.3 De challenge	11
1.4 De coach	14
1.5 Het lesrooster	17
1.6 De leerlingen van Agora	19
1.7 Samenvatting	20
2 Eindexamens als lakmoesproef voor Agora	22
2.1 De schoolloopbaan van de leerlingen	22
2.2 Eindexamens	23
2.2.1 Eindexamens voortgezet onderwijs in Nederland en andere landen	23
2.2.2 Eindexamens in Nederland	24
2.2.2.1 Het traject van de eindexamens	24
2.2.2.2 Eindexamens in discussie	25
2.2.3 Eindexamens als lakmoesproef voor Agora?	26
2.3 Samenvatting	26
3 Onderzoek naar het eerste examenjaar van Agora	29
4 Onderzoeksvraag 1: hoe worden de Agora-leerlingen voorbereid op hun eindexamen?	30
4.1 Uitgangspunten voor de voorbereiding op het eindexamen	30
4.2 De ervaringen in het eerste examenjaar	30
4.3 Welke lessen kunnen getrokken worden uit dit eerste examenjaar?	32
4.4 Samenvatting	33
5 Onderzoeksvraag 2: welke eindexamens doen de Agora-leerlingen?	34
5.1 Verschillende vormen van eindexamens	34
5.2 Eindexamenvarianten bij Agora	35
5.3 Samenvatting	36

6	Onderzoeksvraag 3: wie zijn die Agora-leerlingen die nu examen doen?	37
6.1	Geslacht, toekomstplannen en advies van de basisschool in relatie tot niveau van het eindexamen	37
6.2	Herkomst van de examenleerlingen	38
6.2.1	Startpopulatie versus zij-instroom	38
6.2.2	Waar zijn de leerlingen gebleven van de startpopulatie uit 2014-2015?	39
6.3	Samenvatting	40
7	Onderzoeksvraag 4: wat zijn de examenresultaten van deze eerste generatie Agora- leerlingen?	41
7.1	De resultaten van de eerste eindexamens van Agora	41
7.2	Samenvatting	42
8	Epiloog	43
	Over de auteur	45
	Colofon	46

Voorwoord

Wie zich wel eens wijdt aan het maken van een legpuzzel, zal ongetwijfeld de volgende situatie herkennen. Je bent een heel eind gevorderd, maar dan stagneert de voortgang. De afbeelding van de te maken puzzel is scherp, er zijn nog meer dan voldoende stukjes over, maar je komt niet verder. Na lang heen en weer schuiven komt de aap uit de mouw: er zijn twee puzzels gemengd en dat schiet niet op. De beide puzzels passen niet in elkaar tenzij met enig geweld.

In 2017-2018 stond Agora voor dit puzzel-dilemma. Aan de ene kant een fraai tableau van leerling-gecentreerd onderwijs met een heterogene populatie, geen traditionele schoolvakken en bijbehorende methoden, geen opeenstapeling van proefwerken en rapporten, geen drempels tussen de jaargangen, onderwijs waarbij de leerling zelf aan het stuur zit en begeleid wordt door zijn persoonlijke coach. En aan de andere kant een heel fijnmazig netwerk van centrale, gestandaardiseerde en uniforme examens die iedere leerling maar heeft te ondergaan.

Het was in allerlei opzichten een titanenopgave om een brug te slaan tussen deze beide werelden. Agora heeft laten zien dat als het per se moet, het kan.

Prof. dr. Rob Martens

Vakgroepvoorzitter Doceren en docentprofessionalisering

Welten-instituut Onderzoekscentrum voor leren, doceren en technologie

Open Universiteit

Inleiding

Een school waarin ieder kind uniek is, waarin ieder kind recht heeft op een eigen leerroute, waarin alle leerlingen van vmbo tot en met gymnasium welkom zijn en waarin iedere leerling een diplomagarantie krijgt op het niveau van het advies van de basisschool. Een school zonder lessen en zonder rooster, zonder vakken en zonder lesmethoden, zonder cijfers en zonder rapporten.

Bestaat dat? Ja, zo'n school bestaat: Agora in Roermond, een grensverleggende onderwijsinnovatie in het voortgezet onderwijs. En deze school bestaat al sinds augustus 2014. Toen werd begonnen met een heterogene groep van 34 leerlingen, met schooladviezen van vmbo tot en met vwo.

Het Welten-instituut heeft Agora tijdens het eerste schooljaar 2014-2015 bijna letterlijk op de voet gevolgd en daarvan verslag gedaan in het rapport *Tegels van Agora* (2015). In dat rapport is te lezen hoe Agora in dat eerste jaar met vallen en opstaan haar unieke onderwijsconcept in de praktijk heeft weten te brengen. Er moesten zaken worden aangepast en ontwikkeld, maar de uitgangspunten bleven recht overeind.

Agora is uniek en spraakmakend gebleven, en heeft over belangstelling uit onderwijskringen en van de media niet te klagen gehad. We zijn nu vier schooljaren verder, het leerlingenaantal bij Agora is gestegen tot 263 in augustus 2018 en de eerste lichte leerlingen heeft in het schooljaar 2017-2018 eindexamen gedaan. Dat eerste examenjaar was voor het Welten-instituut een goede reden om weer terug te keren en te zien hoe Agora zich de afgelopen jaren heeft ontwikkeld en hoe de school kon omgaan met de eerste grote test: een regulier, gestructureerd eindexamen voor leerlingen die geen 'regulier onderwijs' hadden gehad.

Net als vier jaar geleden heeft het Welten-instituut Agora het hele schooljaar 2017-2018 van nabij gevolgd, om te kijken naar de ontwikkeling van de school in de afgelopen jaren en met nadrukkelijke aandacht voor de voorbereiding en de uitvoering van de eindexamens. Ook daarin heeft Agora, binnen de formele kaders, een geheel eigen weg weten te vinden.

Dit rapport *Agora en de eerste horden* laat allereerst de ontwikkeling zien die Agora de afgelopen vier jaren heeft doorlopen. In hoofdstuk 1 staan we daar uitgebreid bij stil. We zien ontwikkeling en verbetering in die jaren, maar ook het vasthouden en koesteren van de uitgangspunten van Agora.

Met het schooljaar 2017-2018 brak weer een heel nieuwe episode aan met de komst van de eerste, formele eindexamens. Hoe Agora met deze uitdaging is omgegaan en wat de resultaten waren, wordt beschreven in het vervolg van dit rapport.

In hoofdstuk 2 wordt uitvoerig geschetst hoe complex en gereguleerd het stelsel van eindexamens, en vooral de uitvoering daarvan, in elkaar zit. Dit was al een grote uitdaging voor Agora.

De vier onderzoeksvragen van het Welten-instituut en Agora rond de gebeurtenissen in het eerste examenjaar worden op een rij gezet in hoofdstuk 3. In de hoofdstukken 4 tot en met 7 worden die vragen uitgewerkt (per hoofdstuk een onderzoeksvraag). In hoofdstuk 3 wordt ook geschetst welke activiteiten nodig waren voor de uitvoering van het onderzoek.

De grootste opgave voor 2017-2018 was de opzet en inrichting van de Examenklas, die in het voorafgaande schooljaar al moest worden voorbereid. Deze uiterst leerzame worsteling vormt het onderwerp van hoofdstuk 4. De unieke en gepersonaliseerde examenvoorbereiding voor iedere leerling leidde tot een heel eigen palet van examenvarianten op Agora, zoals in hoofdstuk 5 is te lezen. Ook de samenstelling van de eerste groep eindexamenkandidaten was zeer divers. Dit komt aan de orde in hoofdstuk 6. In hoofdstuk 7 worden de examenresultaten besproken.

Het rapport wordt afgesloten met een epiloog over de betekenis van deze eerste eindexamens voor Agora. Ook na vier jaar geldt onverkort dat Agora meer is dan een leerzame ontdekkingsreis. Ook in *Agora en de eerste horden* is de dynamiek voelbaar.

1 Agora na vier jaar

Op 24 augustus 2014 begonnen 34 leerlingen aan hun eerste Agora-jaar. Op 4 juli 2018 werden de eerste diploma's aan Agora-leerlingen uitgereikt. In de tussenliggende jaren heeft de tijd niet stilgestaan. Integendeel. Het onderwijs, en zeker een school als Agora, is permanent in beweging.

FOTO 1.1
Schoolgebouw van Niekée / Agora in Roermond. Winnaar Scholenbouwprijs 2008 Voortgezet Onderwijs

1.1 Een korte terugblik op de startperiode

Agora is het resultaat van een droom zonder grenzen van vier bevlogen directieleden van een school binnen de Stichting Onderwijs Midden Limburg (SOML). In juni 2013 brachten zij een Manifest uit waarmee de basis voor Agora werd gelegd (Drummen e.a. 2013).

Hun visioen dat de grondslag voor Agora vormde, kan als volgt omschreven worden:

- Ieder kind is uniek en leert uit zichzelf op zijn eigen wijze.
- Ieder kind heeft recht op een eigen leerroute.
- Honderd kinderen betekent honderd verschillende leerroutes.
- Alle leerlingen van vmbo tot en met gymnasium zijn welkom.
- Leerlingen worden gecoacht in hun ontwikkeling.
- Iedere leerling krijgt een diplomagarantie minimaal op het niveau van advies basisschool.

Dit leidt tot de volgende contrasten met het 'traditionele onderwijs':

- een school zonder lessen en zonder rooster
- een school zonder vakken en zonder lesmethoden
- een school zonder cijfers en zonder rapporten
- een school zonder zittenblijven
- een school zonder de traditionele schoolniveaus
- een school zonder het traditionele systeem van lesgeven
- een school zonder de hiërarchische organisatie van directeur, adjunct-directeur, teamleider enzovoort.

Dit visiedocument werd vervolgens door een team van zeven leraren, ook afkomstig uit SOML-scholen, uitgewerkt in een aantal bouwstenen als start van Agora in augustus 2014.

Het startjaar met de ups en de downs hebben we eerder in detail gevolgd en beschreven (Claessen, 2016). Terugblikkend op het eerste jaar luidde toen ons oordeel dat Agora 2014-2015 geslaagd was, op basis van de volgende bevindingen:

- De uitgangspunten van Agora (individuele leerroutes, heterogene instroom, een school zonder lessen en rooster, geen rapportcijfers, coaching van leerlingen) zijn gerealiseerd. In de dagelijkse praktijk zijn deze uitgangspunten zichtbaar aanwezig.
- De leerlingen zijn tevreden.
- De ouders zijn tevreden.
- De coaches zijn tevreden.

Een tweede en omvangrijke groep leerlingen is gestart in 2015-2016.

1.2 Een dag bij Agora in 2018

Sinds augustus 2014 zijn er vier jaar verstreken, waarin Agora zich verder heeft ontwikkeld. Aan de hand van een 'normale' dag uit het schooljaar 2017-2018 willen we een inside view geven en aandacht besteden aan vermeldenswaardige veranderingen in vergelijking met het startjaar.

FOTO 1.2
Atrium van Niekée / Agora

8.00 uur

De coaches arriveren op school en starten de dag met een gezamenlijke teamsessie (voorbereiding, aandachtspunten, planning). Zo'n gezamenlijke start was ook voorzien in 2014, maar in de praktijk kwam er toen weinig van terecht door de versnipperde inzet van de formatie destijds. Voor de 34 leerlingen was er toen 1,8 fte aan formatie beschikbaar, verdeeld over zes personen waarvan 4 x 0,2 fte. Aan het begin van het schooljaar 2017/2018 waren er 163 leerlingen binnen Agora en hadden de coaches een minimale aanstellingsomvang van 0,8 fte.

9.00 uur

De leerlingen arriveren en voegen zich bij hun vaste 'stamgroep' van ongeveer 15-17 leerlingen plus de vaste coach bij deze groep. Elke stamgroep heeft een vaste eigen hoek of eigen ruimte binnen het gebouw. Waar in 2014 alle 34 leerlingen één grote groep vormden, is gaandeweg gekozen voor een groeps grootte van deze omvang.

De groepen zijn – zoals van meet af aan ook de bedoeling was – bewust gemengd samengesteld naar leeftijd (uit alle jaargangen) en naar niveau in termen van het advies van de basisschool (vmbo-basis t/m vwo). Iedere leerling heeft binnen zijn stamgroep zijn eigen werkplek en – dat is nieuw – heeft deze werkplek ook letterlijk en figuurlijk zelf ontworpen en ingericht als expressie van zijn of haar eigen leerroute. Dit idee van een eigen en unieke werkplek voor iedere leerling is mede ontleend aan een inspirerend werkbezoek door de Agora-coaches aan de Valley New School in Wisconsin in oktober 2017.

9.00 -9.30 uur

Elke stamgroep begint de dag met de 'dagstart'. Deze term is een verzamelbegrip voor onderlinge communicatie binnen de groep. Voorbeelden zijn: een bespreking van een actueel politiek thema of bijzondere gebeurtenis, huishoudelijke mededelingen door de coach, een debat tussen leerlingen, een discussie-item of activiteit voorbereid door een of meer leerlingen. Deze gezamenlijke start stamt uit de beginperiode en is nog onverkort actueel.

9.30-12.15 uur (met pauze 10.30-10.45 uur)

Na het gezamenlijke begin gaan de leerlingen al dan niet in groepjes werken aan hun project (challenges in het jargon van Agora; zie paragraaf 1.3). Of ze doen mee aan een van de vele masterclasses, workshops, inspiratiesessies of gastlessen die op Agora worden gegeven en waarop de leerlingen kunnen intekenen. In 2017-2018 waren er maar liefst 283 masterclasses, over een heel breed inhoudelijk spectrum (economie, astrologie, kunst, beroepen, natuur, cultuur, taal, biologie, scheikunde en meer). Deze masterclasses worden onder meer door ouders gegeven. Ouders waren en zijn binnen Agora heel belangrijke educatieve partners die ook in die rol een commitment met Agora aangaan. Daarnaast zijn er masterclasses door interne en externe docenten, bezoekers of gastsprekers op uitnodiging. Leerlingen kunnen naast het werken aan hun challenge ook zelfstandig aan de slag met een van de beschikbare digitale lespakketten (moderne vreemde talen, rekenen, wiskunde, Nederlands). Voorts is er wekelijks het verplichte onderdeel lichamelijke oefening. De challenge was en blijft het hoofdbestanddeel van het ochtendprogramma (en ook het middagprogramma).

12.15-12.45 middagpauze

12.45-13.15 stilte

Na de middagpauze is er een 'stilte' van 30 minuten. Deze silence break mogen de leerlingen zelf invullen (een persoonlijk rustmoment, nadenken, stillezen). In de praktijk pakt vrijwel iedereen een boek en leest. Dit stiltemoment is nieuw en ingevoerd in april 2017. Voor bezoekers is het steeds weer een hele ervaring om een groep van ruim 150 leerlingen tot rust te zien komen.

13.15-14.30 uur

De rest van het middagprogramma heeft dezelfde opzet als in de ochtend (werken aan de challenge, deelname aan masterclasses, zelfstudie).

Om 14.30 uur gaan de leerlingen naar huis, zonder huiswerk.

14.30-16.30

Voor de coaches is de dag daarmee nog niet voorbij. Tot maximaal 16.30 uur is er ruimte voor afstemming, voorbereiding en ontwikkeling, scholing, overleg met ouders enzovoort.

1.3 De challenge

De challenge vormt het hart van Agora.

In de beginperiode van Agora werd gesproken van projecten, volgens de systematiek van de denkcirkel van de Nieuwste School in Tilburg. Om het leerproces van de leerlingen te ondersteunen werkte men met de denkcirkel, een systematische aanpak met vijf stappen die opeenvolgend moeten worden doorlopen:

1) formuleren van de leervraag, 2) onderzoek ontwerpen, 3) onderzoek uitvoeren, 4) onderzoek presenteren en 5) reflecteren. In het eerste jaar van Agora is deze aanpak uitgewerkt in eerste instantie in een paper-and-pencil-versie van een projectboekje en naderhand in een digitale variant (afkomstig van Target Process, een bedrijf voor softwareontwikkeling uit Minsk in Wit-Rusland, waarmee Agora min of meer toevallig in contact was gekomen en dat nog steeds een vaste partner is van Agora).

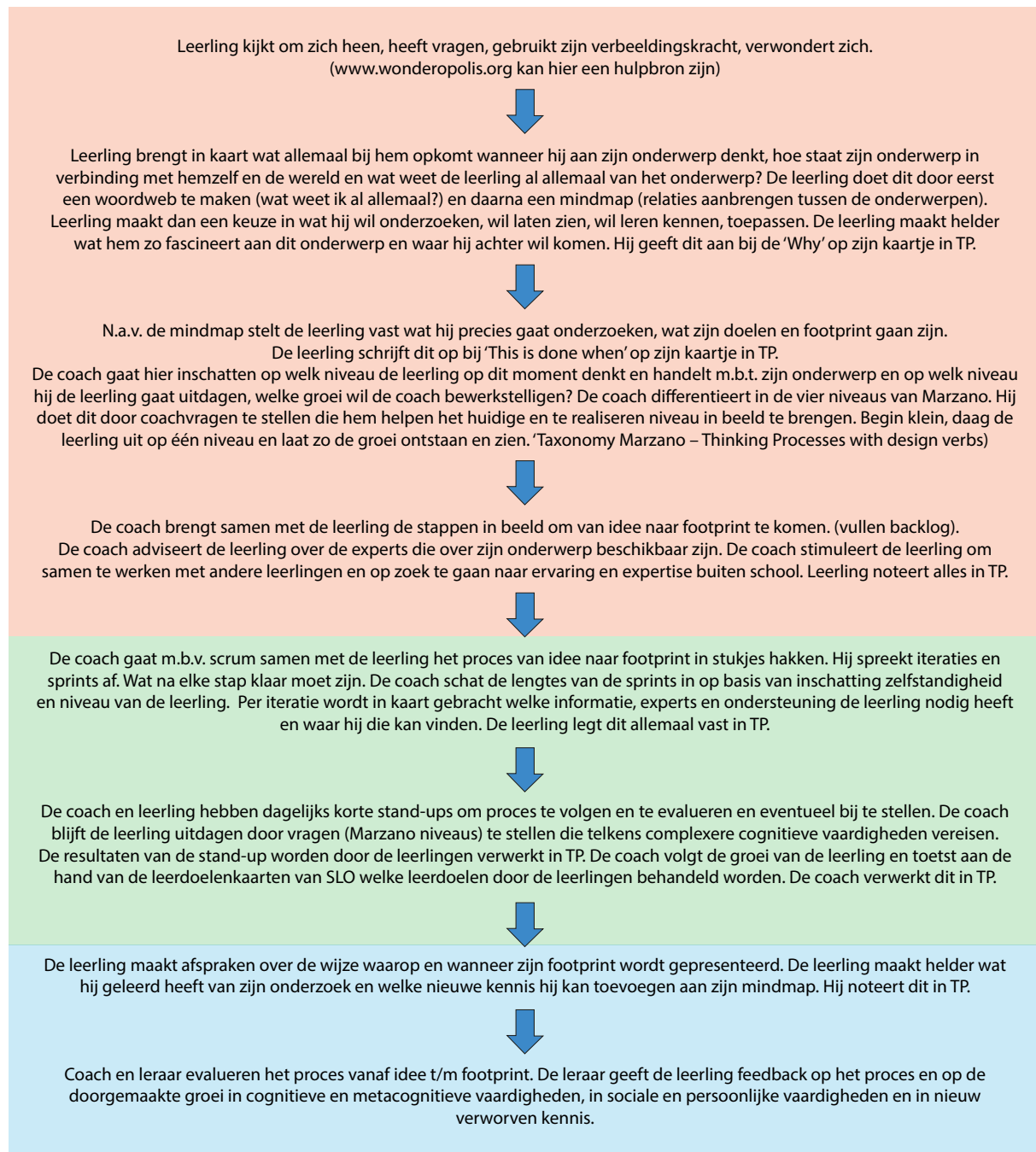
In de afgelopen jaren heeft deze aanpak onder de benaming challenge een hele ontwikkeling doorgemaakt. Een 'model-challenge' kent nu acht stappen:

- Stap 1 begint bij de verwondering van de leerling en leidt tot een heel globale afbakening van het onderwerp.
- In stap 2 gaat de leerling inzoomen op het te bestuderen onderwerp.
- In stap 3 legt de leerling vast wat hij precies gaat onderzoeken.
- In stap 4 brengen coach en leerling in beeld welke stappen doorlopen moeten worden.
- In stap 5 wordt het hele traject in hanteerbare deelactiviteiten uit elkaar gelegd.
- In stap 6 is de leerling dagelijks aan de slag; leerling en coach volgen samen deze voortgang nauwgezet en sturen zo nodig bij.
- Stap 7 is bestemd voor de presentatie waarbij verschillende varianten worden afgewisseld (poster/video/powerpoint/blog/tekening/spreekbeurt/verslag/fotocollage/concreet product als bijvoorbeeld een gitaar).
- Stap 8 is gewijd aan de evaluatie.

In vergelijking met de vijf stappen van de Denkcirkel is er nu een uitgewerkte en praktische fasering waarbij de tussenproducten ook gedefinieerd worden.

Ook anders dan in de startfase is de expliciete, gedeelde besluitvorming over de te starten challenge. Voor dat de leerling het groene licht krijgt, is er een aparte besluitvormingssessie waarin de leerling in samenspraak met zijn coach (en vaak ook nog een tweede coach en een medeleerling) zijn doelen benoemt, zijn motivatie toelicht, aangeeft welke bronnen hij gaat raadplegen, de route beschrijft die hij wil doorlopen, de planning verheldert en het eindproduct specificeert.

In de procesbeschrijving in figuur 1.3 zijn de stappen van de challenge uiteengezet.

FIGUUR 1.3
Procesbeschrijving Challenge Agora 2017-2018

Naast deze kwantitatieve uitbreiding heeft elke fase ook body en systematiek gekregen door het integreren van instrumentele tools.

Zo wordt er een woordweb en een mindmap gemaakt in fase 2.

In fase 3 wordt de taxonomie van Marzano gebruikt (zie figuur 1.4). De coach daagt de leerling uit om de ambities in moeilijkheidsgraad bij te stellen. Door de keuze van specifieke werkwoorden en bijbehorende omschrijvingen krijgen de onderzoeksvragen van de leerling meer scherpheid en reliëf.

Marzano Taxonomy – Thinking Processes with Design Verbs

Level of Difficulty	Mental Process	Verbs and Phrases	
Level 4 Knowledge Utilization	Decision Making	Select the best among the following alternatives Which among the following would be the best...	What is the best way... Which of these is more suitable Decide
	Problem Solving	Solve How would you overcome... Adapt Develop a strategy to...	Figure out a way to... How will you reach your goal under these conditions...
	Experimenting	Experiment Generate and test Test the idea that What would happen if... How would you test that	How would you determine if... How can this be explained Based on the experiment, what can be predicted
	Investigating	Investigate Research Find out about Take a position on	What are the differing features of... How did this happen Why did this happen What would happen if
Level 3 Analysis	Matching/ Comparative Analysis	Categorize Compare & contrast Differentiate Discriminate	Distinguish Sort Create an analogy Create a metaphor
	Classifying	Classify Organize Sort	Identify a broader category Identify categories Identify different types
	Analyzing Errors	Identify errors Identify problems Identify issues Identify misunderstandings Assess	Critique Diagnose Evaluate Edit Revise
	Generalizing	Generalize What conclusions can be drawn What inferences can be made Create a generalization	Create a principle Create a rule Trace the development of... Form conclusions
	Specifying	Make and defend Predict Judge Deduce	What would have to happen Develop an argument for Under what conditions
Level 2 Comprehension	Integrating	Describe how or why Describe the key parts of Describe the effects Describe the relationship between	Explain ways in which Paraphrase Summarize
	Symbolizing	Symbolize Depict Represent Illustrate Draw	Show Use Models Diagram Chart
Level 1 Retrieval	Recognizing	Recognize (from a list) Select from (a list)	Identify (from a list) Determine (if the following statements are true)
	Recalling	Exemplify Name List Label State	Describe Identify who Describe what Identify when
	Executing	Use Demonstrate Show	Make Complete Draft

FIGUUR 1.4
Marzano Taxonomy: Thinking Processes with Design Verbs.

Verder wordt de Scrum-benadering met onder meer backlog, iteraties en sprints in de verschillende fasen ingezet.

Tot slot wordt de hele challenge ingebed in TP = Target Process, het digitale registratiesysteem waarmee leerlingen hun challenges beschrijven, vastleggen en visualiseren. Voor de coaches biedt Target Process niet alleen toegang tot de huidige challenge van deze leerling, maar ook een overzicht van de eerdere challenges van deze leerling en die van alle andere leerlingen.

Een gemiddelde challenge duurt vijf tot acht weken. Per jaar doorloopt een leerling ongeveer vier of vijf van deze grotere challenges. Daarnaast kunnen er ook challenges zijn met een veel kortere doorlooptijd.

Bij het opzetten van een challenge is het belangrijk dat leerlingen leren wisselen van perspectief. Niet steeds focussen op eenzelfde benadering, maar je ervan bewust worden dat je onderwerpen op verschillende manieren kunt benaderen en uitwerken. In de terminologie van Agora is dit bekend als de 'vijf werelden'. Je kunt je challenge benaderen vanuit een maatschappelijke invalshoek en relevantie; als een wetenschappelijk vraagstuk met de daarbij behorende aanpak; een ethisch probleem en zijn sociaal-normatieve implicaties; een spiritueel onderwerp en mogelijke zingeving; kunst, expressie en artistieke mogelijkheden. Dit concept van leren denken en zich ontwikkelen in de vijf werelden is nog steeds een van de kernen van Agora.

Niet alleen het concept van de vijf werelden is bij Agora onveranderd, ook andere bouwstenen uit het verleden blijven bestaan. Een van die elementen is de community-avond. Drie tot vier maal per jaar is er een 'aangeklede' avondbijeenkomst met alle ouders, leerlingen en coaches: ouders worden bijgepraat over recente ontwikkelingen, ouders kunnen zelf onderwerpen en vraagpunten aandragen, leerlingen presenteren producten van hun recente challenges, er zijn bilaterale gesprekken van coaches, leerlingen en ouders, enzovoort.

Ook onveranderd gebleven is de mix van leerwerkplekken binnen en buiten de school. Naast de eigen, persoonlijke werkplek binnen het gebouw bezoeken leerlingen ook tal van locaties en evenementen buiten de school. Een aardig voorbeeld zijn de buitenschoolse locaties van Marieke. Zij is een leerling van Agora sinds 2015-2016 en schrijft maandelijks een Agora-blog over wat haar bezighoudt (zie de site van Agora Roermond: niekee.nl/agora-vmbo-havo-vwo). In die jaren was ze aanwezig bij onder andere Social Impact Factory in Utrecht (verhaal schrijven en presenteren), culturele tour in Utrecht, Oogwereld Leenarts, funtour in Valkenburg, allerlei bibliotheken, AC-Herten, ECI-LAB Roermond, Open Avond van een vo-school in Culemborg die gaat starten met het Agora-concept, rechtbank, bloemencorso, omgeving van de school in kaart brengen, verschillende afdelingen van de gemeente Roermond, Waterzuivering Herten, uitwisseling met een school in Barcelona, wederkerig bezoek met school in Potsdam en Frankfurt, voorbereiding en uitvoering van een groot Engelstalig congres van scholen die deelnemen aan Ashoka (een internationaal samenwerkingsverband van vernieuwende vo-scholen), prehistorisch dorp, meerdere schoolkampen, deelname aan het grote project Pedagogisch Sociaal Werk op verschillende locaties.

1.4 De coach

Als er wordt gesproken over GePersonaliseerd Leren (GPL), dan wordt dat soms geassocieerd met het docentloze tijdperk. Een persoonlijke leerroute voor de leerling wordt daarbij geïnterpreteerd als: 'iedere leerling moet het zelf maar uitzoeken, de docent staat in de marge, met alle risico's van dien'. De praktijk van GPL is het tegenovergestelde. Minder didactische standaardisatie betekent meer variatie, en meer variatie in het leren van leerlingen impliceert meer behoefte aan bewegwijzering, begeleiding, doelbepaling, coaching, support, bemoediging, verheldering enzovoort.

Binnen het onderwijsconcept van Agora is de coach daarom de centrale figuur. De coach kent de 15 tot 17 leerlingen van de eigen stamgroep van haver tot gort, is vrijwel dagelijks als groep met hen bezig, heeft dagelijks of wekelijks individuele coachings-momenten, volgt hun challenges in detail, stuurt bij waar nodig, zorgt voor adequate verslaglegging, motiveert en daagt uit, reflecteert en geeft feedback, heeft oog voor hun persoonlijke en sociale ontwikkeling. Leerlingen mogen het reisdoel bepalen, maar de coach bepaalt de reis ernaartoe, de coach bepaalt het speelveld waarbinnen de leerling zich kan ontplooiën. In de woorden van een van de coaches van de eerste generatie: 'Agora is de vrijheid om te leren wat je wilt, maar geen vrijblijvendheid om te doen wat je wilt'.

Iedere Agora-coach is als docent opgeleid en heeft als zodanig ook de wettelijk vereiste lesbevoegdheid, een formele voorwaarde om überhaupt onderwijs te verzorgen, ook als dat volgens het Agora-concept is. Voor het functioneren als coach is die lesbevoegdheid van ondergeschikt belang. De coaches van het eerste uur en de talrijke nieuwkomers van jaar tot jaar hebben het 'coachen als Agoriaanse meester' al doende ontwikkeld, uitgebouwd en vormgegeven als groeimodel:

- Wat is relevant om bevoegd te zijn? Om Agora te kunnen uitleggen? Wanneer handelt een coach goed en welke deelvaardigheden horen daar allemaal bij? Wat zijn items voor professionalisering? Welke rollen horen bij coach als teamspeler?
- Welke ontwikkelingsfasen kunnen worden onderscheiden in de ontwikkeling als coach?
- In figuur 1.5 is de voorlopige neerslag te vinden van het denken en doen van coaches binnen Agora.

Evident is dat de coach een centrale figuur is binnen Agora. Coaches dragen het concept van Agora. Coaches zijn daarom ook de kritieke factor voor Agora. Het is elk jaar weer een tour de force – waar terecht veel energie in gestoken wordt en waarbij ook leerlingen een rol spelen – om een nieuwe generatie coaches te vinden en te laten ingroeien. Agora is daarbij grotendeels op zichzelf aangewezen. Er zijn wel samenwerkingsrelaties met verschillende lerarenopleidingen, maar van een reguliere 'coach-opleiding' is nog geen sprake. Opleiden met als belangrijkste doel het verwerven van een lesbevoegdheid is iets anders dan voorbereiden op een primaire rol als coach van leerlingen. Uit het AoB-onderzoek naar de tijdsbesteding van docenten (2017) wordt bijvoorbeeld nog eens duidelijk dat er grote verschillen bestaan tussen de werkzaamheden van een leraar vo en een coach binnen Agora. Activiteiten als lesgeven (14,6 uur gemiddeld per week) en nakijken en correctiewerk (5,6 uur gemiddeld per week) zijn binnen Agora bijvoorbeeld niet aan de orde. Bekwaamheidseisen gebaseerd op lesbevoegdheid lijken hier te schuren met competenties gebaseerd op een expliciet onderwijskundig concept van gepersonaliseerd leren. Het slaan van een brug zal geen eenvoudige opgave zijn.

De ruime aanwezigheid van de coaches voordat de leerlingen op school verschijnen en nadat die weer naar huis zijn, wordt heel nadrukkelijk benut voor gezamenlijk overleg. Dit overleg gaat veel verder dan de dagelijkse huis-, tuin- en keukenonderwerpen. Overleg is ook standaard samen reflecteren, problemen voorleggen en samen analyseren en oplossingen aandragen en elkaar aanspreken. Dit gemeenschappelijk beraad en de vertrouwensbasis die eraan ten grondslag ligt, is een van de belangrijkste succesfactoren van Agora.

Criteria en ontwikkelfasen van een Agoriaanse Meester					
	Leraar	Agoriaanse coach			Agoriaanse meester
Thema	Retriever	Understander	Analyzer	Practitioner	Master
Bevoegd	Leraar is bevoegd dan wel studerend	Leraar is bevoegd dan wel studerend	Leraar is bevoegd	Leraar verbreedt zijn bevoegd- / bekwaamheid in de breedste zin van het woord	Agoriaanse meester / traint en coacht aankomende Agoraleraren.
Wat is Agora?	Leraar kan Agora in eigen woorden uitleggen.	Leraar kan de verschillende onderdelen van Agora uitleggen, toelichten en toepassen.	Leraar kan problemen op een Agoriaanse manier benaderen en oplossingen kiezen die Agora en de groei van leerlingen verdiepen en versterken.	Leraar coacht collega's in het eigen maken van Agora en is voor de leerlingen een senior coach.	Eerste man of vrouw op nieuwe Agora's.
Wat doe ik goed?	1. Behandelt elke leerling ongelijk. 2. Daagt leerlingen uit tot nieuwsgierigheid en verwondering. 3. Stimuleert leerlingen een vraag of onderwerp middels een mindmap uit te werken. 4. Oefent met de taxonomie van Marzano om verschillende niveaus van de leerling inschatten. 5. Oefent met het stellen van leervragen op basis van ingeschatte niveau. 6. Stelt uitdagende leerdoelen vast samen met de leerling. 7. Oefent in ruimte geven en stellen van eisen aan leerlingen. 8. Stimuleert leerling op diens eigen proces vast te leggen op TP.	1. Alles als bij basisleraar. 2. Past de taxonomie van Marzano toe bij het coachen van leerlingen. 3. Kan een diversiteit aan vragen, doelen en footprints stellen afhankelijk van het ingeschatte niveau van de leerling m.b.v. taxonomie van Marzano. 3. Oefent met behulp van de scrummethodiek om leerlingen te coachen op hun leerproces. 4. Stimuleert leerlingen om samen te werken bij challenges. 4. Daagt leerlingen uit om een onderwerp telkens vanuit een andere Agorawereld als perspectief te kiezen. 5. Weet wat er in de groep speelt en oefent met interventies om het sociale en pedagogische klimaat te verbeteren. 6. Gebruikt TP als hulpmiddel in het volgen en in kaart brengen van de individuele ontwikkeling van de leerling. 7. Geeft in TP aan welke (wettelijke) einddoelen door de leerling behaald zijn.	1. Alles als bij basisleraar en eerste dan. 2. Gebruikt de taxonomie van Marzano om leerlingen dieper inzicht te laten verwerven in de persoonlijke -, sociale - en kennislagen van een onderwerp of challenge. 3. Laat leerlingen zelf diverse scrumrollen oefenen en toepassen waardoor deze meer krijgt op het eigen leerproces en het realiseren van doelen. 4. Werkt actief samen met en consulteert experts om leerlingen uit te dagen verdieping te zoeken in hun onderwerpen en challenges. 5. Leerlingen zijn gewend om vanuit vijf Agorawerelden naar een challenge te kijken. 6. Leerlingen kiezen challenges binnen afwisselende Agorawerelden. 7. Stimuleert leerlingen tot groepschallenges die ze dan zelfstandig mbv scrum initiëren en tot een goed einde brengen. 8. Weet wat er in de groep speelt en oefent met interventies om het sociale en pedagogische klimaat te verbeteren. 9. Gebruikt TP als hulpmiddel in het volgen en in kaart brengen van de individuele ontwikkeling van de leerling. 10. Geeft in TP aan welke (wettelijke) einddoelen door de leerling behaald zijn.	1. Alles bij basisleraar en eerste en tweede dan. 2. Ontwikkelt vaardigheden om Agora als organisatie continu te verbeteren. 3. Opereert als scrummaster bij team- en organisatieontwikkelingen binnen Agora. 4. Kan de visie, uitgangspunten en gerealiseerde kwaliteit verder laten ontwikkelen en te beschermen binnen de dynamiek van een grotere (SOML) organisatie. 5. Organiseert en leidt communityavonden en anderszins bijeenkomsten. 6. Kan het bevoegde gezag en de inspectie overtuigen van de kwaliteit van Agora door deze inzichtelijk te maken op verschillende manieren.	Begeleidt zijn nieuwe team langs de vier fasen naar Agoriaanse meester.
Professionalisering	1. Aan de slag met leerlingen. 2. Vraagt feedback aan leerlingen en collega's. 3. Maakt zich de taxonomie van Marzano eigen. 4. Verdiept zich in het Proces Flowchart. 4. 'Mindmappen' eigen maken. 5. Verdiept zich in scrum en doet mee aan scrumsessies. 7. Kan de Agorawerelden uitleggen. 8. Verdiept zich in TP.	1. Alles als bij basisleraar. 2. Bespreekt cases van leerlingen in het team en maakt groei en ontwikkeling van de leerling inzichtelijk m.b.v. taxonomie van Marzano. 3. Volgt trainingen om te coachen. 4. Oefent met diverse rollen binnen scrumproces. 5. Verbetert gebruik van TP om proces van de leerling te kunnen uitleggen aan team en ouders. 6. Verdiept zich in de leer- en einddoelen van SLO en hoe deze verbonden kunnen worden met de challenges van leerlingen.	1. Alles als bij basisleraar en eerste dan. 2. Verdiept zich in de theorie over zelfregulerend leren van Zimmermann. 3. Oefent in het coachen van collega's. 4. Bestudeert en is op de hoogte van relevante (wetenschappelijke) literatuur over zelfregulerend leren en behaalde resultaten.	1. Verdiept zich in managementtheorieën rondom Agile in onderwijs, veranderekunde, kwaliteitsmanagement, scrum en leidinggeven.	
Teamspeler	Leraar is een teamspeler	Leraar brengt zijn groeiproces in beeld met behulp van periodieke reflectie met zichzelf en het team.	Leraar kan zijn groeiproces uitleggen aan het team en is in staat te reflecteren op eigen proces en dat van het team.	Leraar kan zijn eigen proces en de kwaliteiten benoemen uitleggen in relatie tot de behoefte aan kwaliteiten van het team als totaal.	Leraar neemt diverse rollen en verantwoordelijkheden binnen het team en kan daarin variëren.
Mijlpalen van leraar	Iedere Agoraleraar formuleert zijn eigen mijlpalen die hij in dat jaar wil realiseren. Hoe goed wil hij zijn op het einde van het jaar? Die deelt hij met het team. Het team beoordeelt periodiek of de mijlpalen gehaald zijn of gaan worden. Geen beoordelings- of functioneringsgesprekken meer.	Iedere Agoraleraar formuleert zijn eigen mijlpalen die hij in dat jaar wil realiseren. Hoe goed wil hij zijn op het einde van het jaar? Die deelt hij met het team. Het team beoordeelt periodiek of de mijlpalen gehaald zijn of gaan worden. Geen beoordelings- of functioneringsgesprekken meer.	Iedere Agoraleraar formuleert zijn eigen mijlpalen die hij in dat jaar wil realiseren. Hoe goed wil hij zijn op het einde van het jaar? Die deelt hij met het team. Het team beoordeelt periodiek of de mijlpalen gehaald zijn of gaan worden. Geen beoordelings- of functioneringsgesprekken meer.	Iedere Agoraleraar formuleert zijn eigen mijlpalen die hij in dat jaar wil realiseren. Hoe goed wil hij zijn op het einde van het jaar? Die deelt hij met het team. Het team beoordeelt periodiek of de mijlpalen gehaald zijn of gaan worden. Geen beoordelings- of functioneringsgesprekken meer.	

FIGUUR 1.5
Criteria en ontwikkelfasen van een Agoriaanse meester.

1.5 Het lesrooster

Wie de term 'schooltijden' invoert bij www.delpher.nl/nl/kranten (een site van de Koninklijke Bibliotheek met krantenartikelen) krijgt maar liefst 20.108 hits. Voor leerlingen, ouders, leraren en directies zijn de schooltijden klaarblijkelijk een belangrijk en herkenbaar onderwerp. Schooltijden fungeren voor hen als de dagelijkse leidraad voor het gebeuren binnen school. Wie echter op zoek gaat naar onderzoek over schooltijden komt met een schrale oogst thuis (Smit, 2015). Schooltijden lijken niet interessant voor onderzoekers en dat is niet terecht. De verdeling van de schaarse onderwijstijd is een sleutelvariabele voor tal van vraagstukken. Agora en een traditioneel lesrooster zijn twee onverenigbare grootheden. Het gebrek aan aandacht door onderwijsonderzoekers is des te schrijnender omdat er op de internetpagina's van vrijwel elke vo-school gedetailleerde informatie te vinden is over de kengetallen die horen bij schooltijden. Representatief onderzoek daarover ontbreekt echter.

Bij schooltijden gaat het om de mix van vijf variabelen: leerlingen, docenten, vakken, lokalen en tijden. Een lesrooster (in het Engels timetable, Duits Stundenplan en Frans emploi du temps) is een schema dat voor elke les aangeeft wanneer deze les gegeven zal worden, welke docent de les zal geven, aan welke leerlingen en de docent welk vak zal onderwijzen en in welk lokaal de les zal plaats vinden (Willemen, 2002, blz 139). Dat lijkt in theorie simpel, maar de praktijk is weerbarstig. Tegelijkertijd is het evident dat bijvoorbeeld een vo-school met 1500 leerlingen, meer dan 100 docenten, vele tientallen lokalen en lesuren in de ochtend en middag in een chaos zou eindigen als niet duidelijk was wie (leerlingen en leraren), wanneer (dag en lesuur), waar (lokalen) en waarvoor (vak) acte de présence moet geven. Overheid, sociale partners en scholen hebben in de loop van de jaren van alles gedaan om de praktische, dagelijkse uitvoering van het onderwijs te regelen:

- De overheid heeft zich in het verleden uitgeput in minutieuze regelgeving voor vakkenaanbod, minimale uren per vak en per leerjaar, omvang van het aantal lesuren per jaar, aantal vrije dagen enzovoort. Per 1 augustus 2015 heeft de overheid de normen voor onderwijsactiviteiten in allerlei opzichten echt substantieel verruimd (MinOCenW, 2015; MinOCenW, 2018; Advies van de Commissie Onderwijstijd, 2008).
- De sociale partners hebben het speelveld gecompliceerd door gedetailleerde afspraken te maken over normjaartaak, maximale lestaak, andere werkzaamheden, taakbeleid, tijd voor professionalisering enzovoort.
- De scholen (met name de roostermakers) hebben een hele systematiek ontwikkeld om toch hanteerbare lesroosters te kunnen maken. Startpunt is vaak de jaarkalender met vakanties, feestdagen, dagen met onderwijs, bijzondere activiteiten als examens. Als tweede stap fungeert meestal de dagindeling van een reguliere schooldag (begin- en eindtijd; aantal lesuren en lesomvang, pauzes). De derde stap is het vaststellen van de lessentabel (welke vakken in welk leerjaar en met welk aantal per week). De volgende stap is de globale match tussen beschikbare en benodigde uren. Vervolgens gaat de roostermaker echt aan de slag met roosterprogramma's.

Het traditionele resultaat is een uitgewerkt lesrooster met de fijnmazigheid van een spoorboekje: wie (leerlingen en docenten), waar, wanneer en wat. De feitelijke werking van een lesrooster reikt verder dan deze dagelijkse routekaart. Met het lesrooster wordt ook de indeling in het jaarklassensysteem, in onderbouw en bovenbouw en in onderwijsniveaus (vmbo, havo en vwo) de facto gefixeerd en geformaliseerd. In het verlengde van deze formalisering zijn er dan voor de leerlingen fenomenen als doubleren, opstromen, afstromen en uitvallen. Voor de docenten zijn er implicaties als rigiditeit in de tijdbesteding, een grote kans op een overvolle lestaak enzovoort.

Scholen zijn zich in toenemende mate bewust van dit keurslijf en zijn gaan sleutelen aan het traditionele lesrooster. Hun overwegingen daarbij variëren: vermindering van werkdruk, ruimte voor ontwikkeling en professionalisering, of onderwijsinnovatie (Witteman-van Leenen e.a., Regioplan 2017; Aa, R. van der & Corvers, F., CAOP, 2017; Berg, D van den, Scheeren, J., & Arslan, Z., CAOP 2017). Met de nieuwe regelgeving uit 2015 blijken vele opties mogelijk.

Op internet verschijnen talloze voorbeelden van vo-scholen die zich met nieuwe en vaak eenvoudigere roostervarianten presenteren. Zo'n nieuw rooster is soms het sluitstuk van een verandertraject, maar kan ook als opmaat/hefboom voor verandering fungeren. Sleutelen aan het lesrooster heeft iets van het mixen van muziek met behulp van een mengpaneel. Zoals je met een mengpaneel allerlei muziek kunt maken en accenten kunt zetten door muzikanten, instrumenten, zangers, geluiden te mengen, zo kun je door het maken van een lesrooster tijd, vakken, leraren, leerlingen en lokalen mixen. Net als bij de muziek zijn er heel veel composities denkbaar, van heel klassiek en traditioneel tot heel open en flexibel.

Ook Agora heeft in de beginperiode met het lesrooster geworsteld. In de metafoor van het mengpaneel kun je aan vele knoppen draaien: schuiven met dagelijkse begintijd, eindtijd en pauzes; omvang van lesuren aanpassen; aantal lesuren per vak per week veranderen; aanbod van vakken wijzigen; vakken combineren in grotere domeinen; vakken integreren in projecten; schuiven met groepsgrootte; combineren van groepen; leerlingen meer zelfstandig laten werken enzovoort.

Bij Agora is het huidige lesrooster de meest minimale variant. Deze minimale invulling geeft ook een maximale ruimte. Hoe minder je vastlegt, hoe meer je kunt variëren. Het lesrooster is daarmee een belangrijke bouwsteen van Agora en ligt in het directe verlengde van de uitgangspunten:

- Leerlingen (N = 15-17) maken deel uit van een vaste stamgroep, heterogeen naar leeftijd en naar basisschooladvies; elke stamgroep heeft een vaste locatie in het gebouw. De vraag naar welke leerlingen en welke locatie is dus niet aan de orde.
- Er worden geen vakken aangeboden, er zijn geen vakdocenten, elke groep heeft een vaste coach. De vraag naar welke docenten, welke vakken en welke locatie is dus niet relevant.
- Begintijd, eindtijd en pauzes liggen vast; er zijn geen lesuren. De vraag naar welke leerlingen, welke docenten op welk tijdstip aanwezig moeten zijn, doet zich dus niet voor.

TABEL 1.6
Lesrooster Agora

8.00 - 9.00 uur	Coaches overleggen
8.45 - 9.00 uur	Inloop van leerlingen
9.00 - 9.30 uur	Gezamenlijke dagstart
9.30 - 10.30 uur	Werken aan challenges
10.30 - 10.45 uur	Pauze
10.45 - 12.15 uur	Werken aan challenges
12.15 - 12.45 uur	Pauze
12.45 - 13.15 uur	Lezen in stilte
13.15 - 14.30 uur	Werken aan challenges
14.30 uur	Leerlingen gaan naar huis
16.30 uur	Coaches gaan naar huis

- Wekelijks zijn er inspiratiesessies, gastcolleges en workshops waarvoor leerlingen zich digitaal kunnen inschrijven.
- Elke stamgroep heeft wekelijks een blok van twee uur voor lichamelijke oefening.
- Coaches beginnen om 8.00 uur om samen de dag door te spreken; ze blijven tot uiterlijk 16.30 uur om de dag af te ronden. Gedurende de dag begeleiden zij de leerlingen bij hun challenges.

1.6 De leerlingen van Agora

Agora is augustus 2014 begonnen met 34 leerlingen in het eerste jaar. Sindsdien is sprake van een steeds snellere groei, mede door zij-instroom.

TABEL 1.7

Totaal aantal leerlingen van Agora in de afgelopen jaren bij start nieuwe schooljaar

Schooljaar	Aantal
2014-2015	34
2015-2016	67
2016-2017	103
2017-2018	163
2018-2019	263

De belangstelling voor Agora is niet beperkt tot Roermond. Scholen die op bezoek komen, raken soms zodanig geïnspireerd dat ze besluiten binnen de bestaande school een Agora-onderdeel te starten. Scholen moeten voor deze optie kiezen omdat de regelgeving voor het stichten van geheel nieuwe vo-scholen het in de praktijk vrijwel onmogelijk maakt om elders nieuwe zelfstandige Agora-scholen te beginnen. Initiatieven om dit wel te proberen zijn stukgelopen, maar scholen en vooral leerlingen blijven creatief zoeken naar alternatieven.

In 2018-2019 zijn de volgende Agora's daadwerkelijk van start gegaan:

- Agora Groesbeek als onderdeel van SPOG en Montessori College Groesbeek
- MC Agora Nijmegen als onderdeel van Montessori College Nijmegen
- Agora Liemers als onderdeel van Liemers College Zevenaar
- Agora Culemborg als onderdeel van Koningin Wilhelmina College Culemborg
- Ravelijn Agora Steenbergen

De scholen die werken met het Agora-concept hebben inmiddels ook een Vereniging voor Agora-onderwijs opgericht.

Aan plannen om te starten wordt gewerkt in Noord-Limburg, Rotterdam en Leuven (België).

1.7 Samenvatting

Sinds de start in augustus 2014 heeft Agora een hele ontwikkeling doorgemaakt. Trefwoorden daarbij zijn enerzijds vasthouden en koesteren en anderzijds doorontwikkelen en groeien in wat zich leent voor verbetering.

Bij de categorie vasthouden en koesteren zien we dat Agora onverkort heeft vastgehouden aan missie en grondslag (ieder kind recht op een eigen leerroute, geen jaarklassen, geen onderscheid in schooltypen, heterogene groepering naar leeftijd en advies basisschool, geen vakken en lesmethodes, geen cijfers en geen rapporten, geen huiswerk).

Een aantal bouwstenen uit 2014 is er nog steeds; deze vormen nu een vast bestanddeel van het Agora-framework:

- een zorgvuldige intake van leerlingen met veel tekst en uitleg
- 4 tot 5 keer per jaar een community-avond van leerlingen, ouders en coaches
- het uitvoeren van projecten door de leerlingen vanuit verschillende perspectieven: de zogeheten vijf werelden. Maatschappelijk, sociaal ethisch, wetenschappelijk, spiritueel en artistiek
- de combinatie en afwisseling van binnen schools en buiten schools leren
- een heel grote reeks (een aantal van 283 bijeenkomsten in 2017-2018) van workshops, masterclasses, inspiratiesessies, gastlessen voor de leerlingen door ouders, interne en externe docenten, bezoekers, gastsprekers enzovoort.
- het gebruik van de digitale tool Target Process voor visualisatie en registratie van de individuele leerroutes.

Bij de categorie ontwikkelen en verbeteren gaat het om kleinere of grotere aanpassingen zonder dat er nu meteen sprake is van een trendbreuk:

- Leerlingen maken nu deel uit een vaste, heterogene stamgroep van ongeveer 15 leerlingen met een eigen coach en een vaste, eigen locatie binnen gebouw.
- Elke dag start standaard met een dagopening.
- Er is een volstrekt open en flexibel weekrooster met na de middagpauze voor alle leerlingen een halfuur stilte om te lezen.
- Er is een nog intensievere betrokkenheid van de ouders als educatieve partners in allerlei werkgroepen en bijdragen aan het programma.
- De coaches nemen ongewijzigd nog steeds een centrale positie in. Hun aanstelling bedraagt minimaal 0,8 fte; zij zijn coach van een vaste groep leerlingen; zij worden zeer zorgvuldig geselecteerd, mede door de leerlingen. Om de status te krijgen van Agoriaanse Meestercoach moet er een heel opleidingstraject op de werkvloer doorlopen worden; coaches beginnen een uur eerder dan de leerlingen en blijven nog twee uur na het vertrek van de leerlingen. De coaches vormen samen een hechte groep met gezamenlijke reflectie, onderlinge intervisie en consultatie. Dit groepsgebeuren is cruciaal voor continuïteit en groei.
- De meest in het oog springende wijziging is de challenge. Waar in 2014 sprake was van projecten door de leerlingen volgens het model van de Denkcirkel van de Nieuwste School in Tilburg, gaat het nu om challenges. De challenges vormen – net als de projecten uit de beginfase – het hart van Agora. Challenges zijn nu gestructureerd volgen een uitgewerkte agile-achtige procesbeschrijving met standaard acht stappen. Om het niveau te bewaren en te variëren wordt er gebruik gemaakt van de taxonomie van Marzano. De overleg- en besluitvormingsprocedure voor een leerling om te mogen starten met een challenge is geëxpliciteerd en verzaamd en vraagt nu ook om de betrokkenheid van een tweede coach en een medeleerling.

Wat zich ook positief heeft ontwikkeld, is het leerlingenaantal: van 34 leerlingen in augustus 214 naar 263 bij de start van 2018-2019. Daarnaast het concept van Agora veel weerklank gekregen bij andere scholen. In 2018-2019 zijn vijf andere vo-scholen gestart met een eigen Agora.

Literatuur

- Aa, R. van der, & Cörvers, F. (2017). *Met een blik op het verleden. Een inventarisatie van eerdere projecten en maatregelen ter vermindering van lerarentekorten in het po, vo en mbo*. Den Haag: CAOP.
- Advies van de Commissie Onderwijstijd. *De waarde van een norm*. Den Haag: Dadomoto Communicatie.
- AoB (2017). *Tijdsbesteding leraren po en vo*. Utrecht: Algemene Onderwijsbond.
- Berg, D van den, Scheeren, J., & Arslan, Z. (2017). *Anders organiseren, minder tekort? Verkenning naar het anders organiseren van onderwijs en de mogelijkheden om het voorspelde lerarentekort in het primair onderwijs (deels) op te vangen*. Den Haag: CAOP.
- Claessen, J. (2016). *Tegels van Agora. Verslag van het eerste jaar van een grensverleggende onderwijsinnovatie*. Heerlen: Open Universiteit.
- Drummen, S., Fasen, J., Martens, B., & Sterken, B. (juni 2013). *Agora Roermond*.
<http://niekee.nl/agora-vmbo-havo-vwo>
- Marzano, R.J., & Pickering, D.J. (1997). *Dimensions of learning. Trainer's manual*. Virginia USA: ASCED.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2015). *Wet van 11 maart 2015 tot wijziging van de Wet op het voortgezet onderwijs, de Wet op de expertisecentra, de Wet medezeggenschap op scholen en de Wet vereenvoudiging voortgezet onderwijs BES ter modernisering en vereenvoudiging van de normen voor onderwijstijd in het voortgezet onderwijs*. Den Haag: Staatsblad 2015 nr 148.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2018). *Toepassing ruimte in wet- en regelgeving voor reductie van het aantal lesuren in het voortgezet onderwijs*. Brief aan de Tweede Kamer van 16 april 2018.
- Smit, F., Driessen, G., & Kuijk, J. van (2015). *Variatie in schooltijd en onderwijskwaliteit*. Nijmegen: ITS.
- Willemen, R. (2002). *School timetable construction. Algorithms and complexity*. Eindhoven: Technische Universiteit.
- Witteman-van Leenen, H., Wel, J. van der, Bergen, K. van, Ploeg, Y. van der, & Schrijver, E. (2017). *Meer tijd voor onderwijsverbetering*. Amsterdam: Regioplan.

2 Eindexamens als lakmoesproef voor Agora

Hoge bomen vangen veel wind. Die uitdrukking gaat ook wel op voor scholen die onderwijsinnovatie hoog in het vaandel dragen, zoals Agora. Aan de ene kant is er een grote belangstelling voor Agora in de vorm van een stroom van scholen, besturen en politici die Agora met eigen ogen willen aanschouwen, bijdragen op radio, tv en in kranten, ouders en leerlingen die dagelijks flinke afstanden overbruggen om naar Agora te komen, scholen die (overwegen te) starten met een vorm van Agora-onderwijs. Aan de andere kant zijn er de critici die hun bezorgdheid uiten of een negatief oordeel over Agora vellen. Het zal dan ook geen verbazing wekken dat met meer dan normale belangstelling werd uitgekeken naar de eerste examenresultaten. ‘Het jaar van de waarheid. De eerste lichting Agora-leerlingen in Roermond doet examen. Levert het persoonlijk onderwijs ook voldoende kennis op voor de eindexamens? Het hele land kijkt mee’ (De Limburger, 8 februari 2018). ‘Dit jaar volgt de lakmoesproef: lukt het de eerste leerlingen om hun eindexamen te behalen?’ (Trouw, 3 april 2018).

Deze interesse in de eerste eindexamens is op zichzelf begrijpelijk. Waar het reilen en zeilen van andere scholen met traditionele maatstaven (schoolloopbaanonderzoek) goed te volgen is, schiet deze benadering tekort bij Agora.

2.1 De schoolloopbaan van de leerlingen

Onderzoek naar de schoolloopbaan van leerlingen heeft in Nederland de afgelopen decennia een hoge vlucht genomen in termen van kwantiteit en kwaliteit. Voor de schoolloopbaan in het voortgezet onderwijs fungeren dan het advies van de basisschool en de score van het CITO als startpunt. Vervolgens wordt per schooltype de schoolloopbaan van jaar tot jaar gevolgd: bevordert naar volgend leerjaar/gedoubleerd/klas overgeslagen/opstroom/afstroom/uitval uit regulier onderwijs. Het examenjaar is dan het voorlopige sluitstuk. Deze schoolloopbaan wordt dan vaak gerelateerd aan variabelen als gezinskenmerken, schoolkenmerken, persoonskenmerken enzovoort.

In 2017 heeft het schoolloopbaanonderzoek een belangrijke impuls gekregen met de start van het Nationaal Cohort Onderzoek (NCO). Met de komst van het NCO, een initiatief van het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek, kunnen scholen hun eigen schoolloopbaangegevens vergelijken met de prestaties van andere scholen. Eerder waren er ook grote cohortstudies, maar die boden individuele scholen niet de mogelijkheid tot vergelijking (VOCL-cohort vanaf 1989; PRIMA-cohort vanaf 1994; COOL5-18 vanaf 2007). Daarnaast is er een omvangrijke stroom onderzoek naar specifieke overgangen in de schoolloopbaan (bijvoorbeeld: Korpershoek 2016; Van Rooijen 2016; Vugteveen 2016).

Het onderzoek naar schoolloopbanen blijft niet beperkt tot wetenschap en beleid (zie bijvoorbeeld het Dashboard Gelijke Kansen van MinOCenW 2018, dat voortdurend gevoed wordt met nieuwe data). Vanaf 1990 publiceerde Trouw jaarlijks een overzicht van de ‘kwaliteit’ van de vo-scholen in Nederland. In Elsevier verschijnt jaarlijks ‘Beste scholen 2018. Welke havo, vwo, vmbo en gymnasia scoren het beste?’. Bij Elsevier worden de scholen daarbij beoordeeld op: onderwijspositie in klas 3 vergeleken met advies basisschool; onderbouwsnelheid = percentage leerlingen onvertraagd in klas 3; bovenbouwsucces = percentage leerlingen dat overgaat en in één keer het diploma haalt en examencijfers = gemiddelde cijfer centraal examen.

De Inspectie van het Onderwijs maakt vergelijkbare overzichten (Inrichtingsbesluit WVO artikel 37: wijze waarop leerresultaten worden beoordeeld).

Voor Agora zijn dergelijke overzichten niet bruikbaar, nog los van de ideologische discussies die deze ranglijsten oproepen. Agora kent geen jaarklassen en ook geen onderscheid in schooltypen, er doubleren geen leerlingen, er is geen formele overgang van de ene naar de andere klas en er is ook geen opstroom of afstroom. De meetlat van de schoolloopbaan is dus niet bruikbaar voor Agora. Tegen deze achtergrond is het niet verwonderlijk dat de komst van de eerste eindexamens bij Agora als een magneet alle aandacht trekt van voorstanders en tegenstanders.

2.2 Eindexamens

Eindexamens in Nederland hebben een hoge publiciteitswaarde. Als de jaarlijkse periode aanbreekt van de centrale examens zijn de media verzekerd van een dagelijks aanbod van 'expertoordeelen' over te gemakkelijke of te moeilijke examens, leerlingen die massaal hun bezwaarstem laten horen, examenvragen die niet eenduidig zouden zijn, voorstellen om het examenstelsel te veranderen enzovoort. Eindexamens zijn een hot item.

2.2.1 EINDEXAMENS VOORTGEZET ONDERWIJS IN NEDERLAND EN ANDERE LANDEN

In Nederland zijn wij vergroeid met het model van het eindexamen als de combinatie van een schoolexamen, waarbij de scholen een grote mate van autonomie hebben, en een centraal examen met landelijke kaders. Het diploma als resultaat van een succesvol eindexamen heeft in Nederland voor alle leerlingen hetzelfde civiele effect en fungeert als passe-partout naar vervolgoopleidingen zonder aanvullende toelatingsexamens.

In Vlaanderen volgt men een andere systematiek (Penninckx, 2017). Er is alleen een schoolexamen met een zeer grote autonomie voor de scholen en er is geen centraal examen. Het diploma dat de leerlingen van hun school ontvangen heeft hetzelfde, universele civiele effect en fungeert ook als toegangsbewijs naar vervolgoopleidingen. Een uitzondering vormen opleidingen met een numerus clausus (bijvoorbeeld geneeskunde) waarvoor universiteiten aparte toelatingsexamens houden.

Leerlingen in Finland sluiten hun voortgezet onderwijs af met alleen een schoolexamen onder regie van de school. Als ze vervolgens verder willen studeren in het hoger onderwijs moeten ze hun middelbare schoolloopbaan met succes hebben afgesloten en moeten ze aan de opleiding van hun keuze een toelatingsexamen doen om voor een studieplaats in aanmerking te komen.

De les uit dit heel korte intermezzo (voor overzichten zie bijvoorbeeld: OESO met name de Country Background Reports en OECD Review on Evaluation and Assessment Frameworks; publicaties van Eurydice; Nuffic met meer dan 100 beschrijvingen van buitenlandse onderwijssystemen) is dat er vele, vele varianten zijn in de eindexamens voortgezet onderwijs: louter onder regie van de school, louter centraal of een mix; diploma's met toelatingsrechten tot vervolgoopleidingen versus vervolgoopleidingen die elk hun eigen toelatingsexamen organiseren; van schoolexamens met een volledig autonomie voor de scholen tot schoolexamens met een externe, centrale regelgeving. Welke varianten ook van toepassing zijn, in al deze landen blijft het onderwijsstelsel te (blijven) functioneren! Dit betekent niet dat hiermee een reden is gegeven om ons examensysteem maar lichtvaardig op de schop te nemen, maar wel dat enige relativering en ruimte voor discussie op hun plaats zijn.

2.2.2 EINDEXAMENS IN NEDERLAND

Kijkend vanaf grote afstand is het examensysteem voor het vo helder en eenvoudig: er is een eindexamen per schooltype; het examen bestaat uit een schoolexamen (SE) en daarnaast uit een centraal examen (CE); de resultaten van beide examenonderdelen worden gecombineerd en bij een positief totaalresultaat is de leerling geslaagd. De belangrijkste regelgeving van de zijde van de overheid wordt jaarlijks vastgelegd in het Eindexamenbesluit VO en het Inrichtingsbesluit WVO.

2.2.2.1 *Het traject van de eindexamens*

Bij inzoomen op de eindexamens en de uitvoeringspraktijk verdwijnen deze helderheid en eenvoud als sneeuw voor de zon. Zonder nu de pretentie van volledigheid te hebben, wil ik een aantal zaken noemen die het examenstelsel compliceren.

Leerlingen moeten per schooltype een (vroegtijdige) keuze maken uit een aantal profielen (in het vmbo gaat het om sectoren) en per profiel zijn er algemeen verplichte vakken over de profielen heen, verplichte profielvakken, profielkeuzevakken en vrije-keuzevakken om het profiel te completeren. Het aantal examenvakken verschilt per schooltype. Het eindexamen volgt het profiel en dat betekent dat iedere leerling zijn eigen examenpakket heeft en dat er op systeemniveau een zeer grote inhoudelijke diversiteit is in examenvakken.

Scholen hebben een grote mate van vrijheid bij de organisatie van het schoolexamen per vak, maar moeten zich inhoudelijk wel houden aan de richtlijnen die jaarlijks door het College voor Toetsing en Examens (CvTE) worden vastgelegd. Scholen moeten (Eindexamenbesluit VO artikel 31) uiterlijk 1 oktober de invulling van het schoolexamen per vak vastleggen in het PTA (Programma van Toetsing en Afsluiting) en dit toezenden aan de Inspectie. Ze moeten daarbij ook precies aangeven hoeveel subtoetsen er zijn, de inhoudelijke samenstelling daarvan, de vorm, de weging. Is het PTA eenmaal vastgesteld, dan moet het in detail volgens de letter van de tekst worden uitgevoerd, geregistreerd en verantwoord.

Namens de overheid is het CvTE verantwoordelijk voor de uitvoering van de examens vo. Het doet dit samen met CITO (vooral de toetsen in het centraal examen) en DUO (met name de logistiek en administratie). Scholen moeten (Examenblad 2018 artikel 8.1) uiterlijk 15 oktober bij DUO een vooraanmelding doen van het aantal examenkandidaten per vak en doorgeven of er specifieke hulpmiddelen nodig zijn. Deze vooraanmeldingen worden door DUO verwerkt en teruggekoppeld naar de scholen. Wijzigingen daarop kunnen door de scholen tot 1 december (Examenblad 2018 artikel 8.1) worden doorgegeven en de aantallen zijn daarna definitief. Uiterlijk tien dagen voor de start van het centraal eindexamen moet de school dan voor iedere leerling bij DUO opgave doen (Examenblad 2018 artikel 8.10) van het schoolexamencijfer voor elk examenvak en opgeven aan welke examenvakken voor het centraal examen definitief wordt deelgenomen. Bij ruim 200.000 examenleerlingen in het vo is dat geen sinecure.

Per school worden dan met grote vertrouwelijkheid de examenopgaven voor het centraal examen opgestuurd.

Conform het rooster voor de centrale examens zijn er dan per dag een of twee examens vastgesteld. Leerlingen moeten uiteraard aanwezig zijn en maken het examen. De voorlopige resultaten (bij digitale afname direct beschikbaar; anders pas na beoordeling door de correctoren) gaan naar DUO.

Als alle voorlopige resultaten per centraal examenvak bekend zijn, wordt – al dan niet met correctie van de N-term (een nogal technisch verhaal waarbij de vooraf vastgestelde scoreverdeling kan worden bijgesteld) – de definitieve scoreverdeling van het centraal examen per vak bepaald.

Zijn per leerling alle cijfers voor het schoolexamen en het centraal examen bekend, dan wordt via een vrij complex rekenmodel per schooltype door de school bepaald of de leerling geslaagd is.

Eventueel kan de leerling een vak van het centraal examen herkansen (indien gezakt of om het punt te verbeteren).

In het schooljaar 2017-2018 heb ik als relatieve buitenstaander dit traject van nabij mogen meemaken en gezien wat de impact van dit hele gebeuren is op leerlingen, docenten en vooral ook de schoolorganisatie en -administratie. Als je ziet hoe complex dit hele traject is, dan is het bijna een wonder dat alles goed gaat. En wie de moeite neemt om het jaarverslag van het CvTE te lezen en kennis neemt van de aantallen examenleerlingen en de logistieke complexiteit in de ketensamenwerking met DUO en CITO, zal respect krijgen voor de wijze waarop CvTE en partners de hun opgedragen taken uitvoeren.

2.2.2.2 Eindexamens in discussie

Wie de complexiteit, de impact en de uitvoeringslast van de eindexamens in het vo echt tot zich laat doordringen, zal minstens met enige bezorgdheid achterblijven. Het drama rondom het vmbo-eindexamen in Maastricht in 2018 heeft laten zien dat de afbreukrisico's niet louter denkbeeldig zijn. Persoonlijk ben ik van mening dat de grenzen van de uitvoerbaarheid in zicht zijn. Het huidige systeem lijkt op een hond die in zijn eigen staart bijt. Het heeft weinig zin om de zwartepiet bij een bepaalde partij te leggen. De actoren die samen figureren op het schouwtoneel van het eindexamen, zijn van goede wil en vol van goede bedoelingen. De overheid probeert sinds 2012 de kwaliteit van de examens te verhogen door strengere exameneisen (2012: eis van een voldoende over alle vakken in het CE; 2013: voor kernvakken Nederlands, Engels en wiskunde op havo/vwo ten hoogste één vijf; 2014: invoering kernvakregeling voor vak Nederlands in het vmbo). Het jaar 2014 bracht ook de invoering van de minder succesvolle rekentoets. Tegelijkertijd experimenteert het Ministerie met Regelluwe Scholen, waarbij de scholen meer ruimte krijgen voor toetsing en examinering (2018). De scholen op hun beurt hebben weinig invloed op de regelgeving voor het centraal examen, maar bepalen wel in grote mate het schoolexamen door de invulling van het Programma van Toetsing en Afsluiting. Een hoge frequentie van toetsmomenten en veel details bij de invulling verhogen de uitvoeringslast en maken het nodeloos ingewikkeld en risicovol.

Tegen deze achtergrond zal het geen verbazing wekken dat er veel discussie is over eindexamens. Er circuleren lange lijsten van klachten en voorstellen voor verbetering. Zo is er de Werkgroep SE-CE waarbij schoolleiders en docenten van enkele tientallen scholen samen overleggen en constructief nadenken over knel- en verbeterpunten (zie bijvoorbeeld de mooie blogs van Jelmer Evers en Dick van der Wateren). Maar sleutelen aan examinering is meer dan het verbeteren van een deelsysteem binnen het onderwijs. Het gaat primair om de majeure vraag: wat willen we met ons onderwijs bereiken en wat is daarbinnen de bijdrage van examinering? Regelgeving aanscherpen en toezicht versterken bieden geen duurzaam soelaas. Het is tijd voor een echte herijking (VO-raad 2018).

Het is dan ook niet vreemd dat de regering de Onderwijsraad heeft gevraagd om een advies over de kernfuncties van toetsing en examinering in alle onderwijssectoren (Onderwijsraad Werkprogramma 2018). In

de afgelopen decennia stond examinering met enige regelmaat op de agenda van de Onderwijsraad. In 2015 (Maatwerk) sprak de Onderwijsraad zich nog uit tegen verdere verruiming van wettelijke kaders voor eindtoetsing in het primair en secundair onderwijs: 'Eindtoetsing vormt in het huidige onderwijsbestel een belangrijk ijkpunt en is nodig om het funderend karakter te waarborgen en de kwaliteit van het onderwijs te bewaren.' Naar alle waarschijnlijkheid zal dit standpunt ongewijzigd blijven.

2.2.3 EINDEXAMENS ALS LAKMOESPROEF VOOR AGORA?

Kernelementen in de onderwijsvisie van Agora zijn: ieder kind is uniek; ieder kind leert uit zichzelf op zijn eigen wijze; ieder kind heeft recht op zijn eigen leerroute; honderd leerlingen betekent honderd verschillende leerroutes; de leerling staat centraal; er wordt uitgegaan van de natuurlijke nieuwsgierigheid; alle leerlingen van vmbo tot en met gymnasium zijn welkom; leerlingen worden gecoacht in hun ontwikkeling; er is geen indeling in vakken; het is een school zonder de traditionele schoolniveaus.

Het eindexamen in de huidige opzet en uitwerking staat op gespannen voet met de uitgangspunten van Agora: primair gericht op cognitieve ontwikkeling; standaardisatie naar vakken en schoolsoorten; ontbreken van keuzeruimte voor de leerlingen; de focus op examencijfers is sturend voor handelen van scholen en docenten.

Al in de ontwerpfase van Agora was deze discrepantie duidelijk. Het heeft dan ook niet ontbroken aan ideeën en voorstellen om leerlingen van Agora hun schoolloopbaan Agoriaans te mogen afsluiten: portfolio's, externe beoordelingen, afspraken met vervolgopleidingen, assessment van persoonlijke ontwikkeling (motivatie, ambitie, stabiliteit), in kaart brengen van de sociale ontwikkeling, assessment door de coaches. Maar als een door de overheid bekostigde school heeft Agora geen ruimte gekregen voor een uitzonderingspositie. Bovendien heeft Agora ook zelf bij de start aan elke leerling een diplomagarantie gegeven minimaal op basis van niveau van het basisschooladvies. De combinatie van een onderwijsvisie waarin de leerling centraal staat, de noodzaak om te moeten voldoen aan het huidige eindexamen en de diplomagarantie aan de leerlingen is een weerbarstig geheel.

De vraag of de eindexamens van 2017-2018 daarmee de status hebben van lakmoesproef is dus deels waar. Agora moet laten zien dat de leerlingen ook de horden van het huidige eindexamen kunnen nemen. Dat dit examen nu voorwerp van intensieve discussie en herijking vormt, is mooi en goed, maar ontslaat Agora niet van de opgave om leerlingen naar het huidige eindexamen te leiden.

Waar de examenresultaten niets over zeggen, is of Agora geslaagd is in onderwijsvisie en -opzet, of leerlingen en ouders tevreden zijn, of leerlingen succesvol zijn in hun verdere schoolloopbaan, of het gedachtegoed van Agora andere scholen inspireert. Voor Agora zijn dat de échte 'examenopgaven'.

2.3 Samenvatting

Door de buitenwacht wordt met argusogen gekeken naar de eerste eindexamens van Agora. Dit is niet zo verwonderlijk omdat de reguliere criteria voor rendement zoals de Inspectie van het Onderwijs die bijvoorbeeld hanteert, geen hout snijden bij Agora.

Eindexamens in Nederland zijn verre van eenvoudig: een complexe opbouw in schoolexamens en centrale examens; een gedetailleerde regelgeving die naar de letter gevolgd moet worden; een hoge mate van organisatorische complexiteit voor de scholen en de uitvoerende instanties; een uitgebreide regelgeving met jaarlijkse aanpassingen; een normering die niet zo eenvoudig is te doorgronden. Het is dan ook begrijpelijk dat eindexamens voorwerp van discussie en heroverweging zijn.

Voor Agora is deze discussie interessant, maar ook niet meer dan dat. De leerlingen van Agora zullen moeten deelnemen aan hetzelfde eindexamen als alle andere leerlingen.

Literatuur

- Vegt, L. van der e.a. (2017). *Regelluwe scholen, Tweede voortgangsrapportage, december 2017*. Utrecht: Oberon, Kohnstamm Instituut, Edventure.
- College voor Toetsen en Examens (2018). *Jaarverslag 2017 College voor Toetsen en Examens*. Utrecht: Xerox/OBT.
- College voor Toetsen en Examens (2017). *Examenblad: mededelingen over de eindexamens 2018 voor vwo/havo/vmbo*. Septembermededeling en maartaanvulling. Utrecht: CvTE.
- Dienst Uitvoering Onderwijs Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2017). *Examenmonitor VO 2017*. Den Haag.
- Elsevier (2018, jaargang 74, 20, 61-65.). *Beste scholen 2018*. Amsterdam: One Business B.V. .
- Evers, J., & Wateren, D. van der (2016). *Voorstel voor een nieuwe aanpak van het eindexamen*. Blogcollectief Onderzoek Onderwijs, 14 juni 2016. <https://onderzoekonderwijs.net/>
- Evers, J., & Wateren, D. van der (2016). *Voorstel voor een nieuwe aanpak van het eindexamen*. Vervolg. Blogcollectief Onderzoek Onderwijs, 26 juni 2016. <https://onderzoekonderwijs.net/>
- Onderwijsraad (2015). *Maatwerk binnen wettelijke kaders: eindtoetsing als ijkpunt voor het funderend onderwijs*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Onderwijsraad (2017). *Werkprogramma 2018*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2017). *Toetsing en examinering in het voortgezet onderwijs*. Brief aan de Tweede Kamer van 20 december 2017.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2018). *Eindexamenbesluit VO, geldend van 15-03-2018 t/m heden*. Zie <https://www.overheid.nl/>
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2018). *Inrichtingsbesluit WVO, geldend van 03-02-2018 t/m/ heden*. <https://www.overheid.nl/>
- Korpershoek, H., Beijer, C., Spithoff, M., Naaijer, H., Timmermans, A., Rooijen, M. van, Vugteveen, J., & Opdenakker (2016). *Overgangen en aansluitingen in het onderwijs. Deelrapportage 1: reviewstudie naar de po-vo en vmbo-mbo overgang*. Serie van drie deelrapportages voor NRO. Groningen: GION.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2018). *Dashboord Gelijke Kansen*. <https://www.ocwincijfers.nl>
- Penninckx, M., Vanhoof, J., Quintelier, A., Maeyer, S. de, & Petegem, P. van (2017). *Zicht op leerwinst. Scenario's voor gestandaardiseerd toetsen*. Leuven: Acco.
- Rooijen, M. van, Korpershoek, H., Vugteveen, J., Timmermans, A., & Opdenakker, M. (2016). *Overgangen en aansluitingen in het onderwijs. Deelrapportage 2: empirische studie naar de cognitieve en niet-cognitieve ontwikkeling van leerlingen rondom de po-vo overgang*. Serie van drie deelrapportages voor NRO. Groningen: GION.
- Trouw (2018). *Een school zonder vakken en cijfers*. En dan komt het eindexamen. Trouw Samenleving: 3 april 2018.

- VO-raad (2018). *Pleidooi voor herijking van de examinering in het vo*. Position paper, 29 maart 2018.
- Vugteveen, J., Timmermans, A., Korpershoek, H., Rooijen, M. van, & Opdenakker, M. (2016). *Overgangen en aansluitingen in het onderwijs. Deelrapportage 3: empirische studie naar de cognitieve en niet-cognitieve ontwikkeling van leerlingen rondom de vmbo-mbo overgang*. Serie van drie deelrapportages voor NRO. Groningen: GION.
- Wateren, D. van der (2018). *Flip the system3. Naar een nieuwe opzet van de eindexamens*. Blogcollectief Onderzoek Onderwijs, 2 april 2018. <https://onderzoekonderwijs.net/>
- Wateren, D. van der (2018). *Examenperikelen zijn in 2018 nog niet voorbij*. Blogcollectief Onderzoek Onderwijs, 17 juni 2018. <https://onderzoekonderwijs.net/>
- Wateren, D. van der (2018). *Examenschandaal: kans voor een nieuwe examenopzet*. Blogcollectief Onderzoek Onderwijs, 30 juni 2018. <https://onderzoekonderwijs.net/>
www.nationaalcohortonderzoek.nl

3 Onderzoek naar het eerste examenjaar van Agora

Eindexamens zijn voor elke school in het vo een belangrijk onderwerp. Agora vormt daar geen uitzondering op. De heel eigen positie van Agora in het Nederlandse onderwijslandschap zette de eindexamens extra in de schijnwerpers.

Voor Agora en het Welten-instituut, het Onderzoekscentrum van de Open Universiteit, was dat aanleiding om een bescheiden onderzoek uit te voeren naar de gebeurtenissen in het eerste examenjaar.

Het eerste examenjaar van Agora bleek een aantal verrassingen te herbergen. Voor het onderzoek was het natuurlijk evident om aandacht te besteden aan de wijze waarop de leerlingen op het examen werden voorbereid en aan de examenresultaten. Uit de gesprekken met betrokkenen kwam al snel naar voren dat, in tegenstelling tot andere vo-scholen, Agora-leerlingen ook andere examenvarianten dan de 'gewone' gebruiken. Bovendien bleek de samenstelling van de eerste generatie examendeelnemers af te wijken van de gangbare patronen elders. Dit leidde tot de volgende vier onderzoeksvragen:

- Hoe worden de Agora-leerlingen voorbereid op hun eindexamen?
- Welke eindexamens doen de Agora-leerlingen?
- Wie zijn die Agora-leerlingen die nu examen doen?
- Wat zijn de examenresultaten van deze eerste generatie Agora-leerlingen?

Deze vier onderzoeksvragen worden behandeld in de hoofdstukken 4 tot en met 7 van dit rapport.

De uitvoering van het onderzoek omvatte de volgende activiteiten:

- aanwezigheid op dinsdagochtenden in het lokaal van de examengroep gedurende het schooljaar 2017-2018
- bijwonen van de vaak wekelijkse gesprekken van de examencoach en de individuele leerlingen
- regelmatige bilaterale gesprekken met de examencoach
- bijwonen van een aantal lessen van vakexperts aan de leerlingen met dit vak in hun examenpakket
- gesprekken met een aantal vakexperts over hun aanpak en ervaringen
- individuele gesprekken met leerlingen
- intensieve gesprekken met het hoofd administratie
- overleg met de examencoördinator
- aanwezigheid bij het moment suprême: bekend worden van de uitslag; telefonisch informeren van de leerlingen; mondelinge felicitatie van leerlingen en ouders bij hun komst naar school
- bestudering van de regelgeving voor eindexamens

Voor de leerlingen die na hun open Agora-periode ondergedompeld werden in het gesloten eindexamentraject was dat een enerverende ervaring. Voor de auteur van dit rapport was het niet anders.

4 Onderzoeksvraag 1: hoe worden de Agora-leerlingen voorbereid op hun eindexamen?

In het schooljaar 2017-2018 maakte de eerste generatie examenleerlingen van Agora haar opwachting. Voor Agora was dat een heel nieuwe uitdaging.

4.1 Uitgangspunten voor de voorbereiding op het eindexamen

Het werken aan eigen en inhoudelijk zelf gekozen projecten (challenges) vormt binnen Agora de ruggengraat van de persoonlijke leerroute (zie paragraaf 1.3). Na een aantal Agora-jaren bereiken leerlingen de fase waarin toekomstperspectief en eindexamen concrete vormen gaan aannemen. In de loop van het schooljaar 2016-2017 werd duidelijk dat voor een groep leerlingen dit moment was aangebroken. Agora was drie jaar onderweg en dat betekende dat Agora-leerlingen met een vmbo-perspectief, net als leerlingen op andere vmbo-scholen, hun eindexamenjaar naderden. Agora stond daarmee voor de opgave om voor 2017-2018 vorm en inhoud te geven aan een opzet die leerlingen adequaat moest voorbereiden op het eindexamen. In de loop van 2016-2017 groeide op de tekentafel een concept met de volgende uitgangspunten:

- Leerlingen die hun schoolloopbaan willen afsluiten met een eindexamen en die een beeld hebben van schooltype, profiel en vakkenpakket maken bij de start van het volgende schooljaar de overstap van Agora naar de Examengroep en de bijbehorende voorbereiding op het examen.
- De Examengroep is een aparte organisatorische eenheid met een eigen lokaal.
- Iedere leerling heeft zijn eigen examenplannen. Leerlingen concentreren al hun energie op hun eigen examenonderdelen en op niets anders.
- De Examengroep heeft een eigen coach/mentor die dagelijks aanwezig is, die in detail per vak de voortgang van iedere leerling volgt, die waar nodig mede stuurt en plant, en die als probleemoplosser optreedt.
- Per examenvak is er een bevoegde docent – aangeduid als de vakexpert – beschikbaar die met iedere leerling apart voor dat vak het examentraject uitzet. Deze vakexperts zijn verantwoordelijk voor de onderdelen van het schoolexamen (SE). De vakexperts worden op basis van vrijwilligheid aangezocht. Voor onderdelen waarvoor geen vakexpert kan worden gevonden (bijvoorbeeld kunst, muziek), schuift de examenleerling aan bij een van de andere SOML-scholen.
- Het is aan de vakexperts om voor hun eigen vak de specifieke voorbereiding op het examen in te vullen.

4.2 De ervaringen in het eerste examenjaar

De praktijk van het eerste examenjaar in 2017-2018 was verre van eenvoudig, en dat was ook niet de verwachting. Voor de leerlingen was het een heel ingrijpende overgang: van een grote mate van vrijheid binnen het Agora-concept naar werkafspraken per dag, verplichte onderdelen, concrete vakken, voortgangstoetsen, huiswerk, zaken van buiten leren, deadlines, cijfers en examenopgaven.

Voor de vakexperts was het zoeken naar een praktische en resultaatgerichte voorbereiding van iedere individuele leerling op het komende examen. In de aanpak van de vakexperts was er een grote variëteit: lesmethoden versneld doorlopen, examenopgaven oefenen, syllabi bestuderen, veel praktische oefeningen doen, samenvattingen laten maken, korte colleges geven, specifieke vaardigheden trainen enzovoort. Gemeen-

schappelijk voor alle vakexperts was hun nadrukkelijke focus op de exameneisen van hun vak: hoe kunnen we deze leerlingen zo goed mogelijk voorbereiden en welke aanpak biedt daarbij de meeste kansen op succes? Voor de meeste vakexperts was dit helemaal nieuw. Waar ze normaal jarenlang konden toewerken naar een eindexamen, moesten ze de leerlingen nu in acht maanden klaarstomen voor het examen.

FOTO 4.1
Jan Fassen geeft maatschappijleer in eigen werkkamer
Afbeelding: Rene Corten.
LD Digitaal van 13-06-2018

Voor de coach/mentor van de eerste Examengroep (examencoach) was het ook een enerverend jaar. Er was weliswaar een Examengroep maar deze was vooral een verzameling van individuele leerlingen met hun eigen examenvakken. De examencoach moest de balans zoeken tussen sturing en eigen verantwoordelijkheid en de weg leren vinden binnen de complexe regelgeving van eindexamens. Hij had te maken met een grote diversiteit in de mate van zelfregulering van leerlingen, moest vaak ad hoc knelpunten oplossen. Zeer arbeidsintensief was het volgen en bijsturen van de voortgang van de leerlingen tot in de kleinste details; per leerling is er een uitgewerkt inhoudelijk dossier gemaakt waarin alle tussentoetsen, examenopgaven, voorlopige cijfers, mogelijke knelpunten per vak en andere zaken worden bijgehouden. De examencoach is ook de verbindende schakel met de vakexpert. De examencoach in 2017-2018 verzorgde niet alleen de procesmatige ondersteuning, maar hield ook vakinhoudelijk de vinger heel nauwgezet aan de pols.

De Examengroep van het schooljaar 2017/2018 was de eerste groep die deze overstap maakte van Agora naar het formele examentraject. Organisatie, werkwijze, personele bezetting en inhoudelijke invulling door de vakexperts moesten allemaal from scratch worden bedacht en uitgevoerd. Agora heeft dat gedaan (voorbereiding op het eindexamen in acht maanden tijd!) en dat is een prestatie van formaat die op zichzelf ook weer stemt tot nadenken.

4.3 Welke lessen kunnen getrokken worden uit dit eerste examenjaar?

Dit eerste examenjaar was uiteraard heel enerverend met betreden van nog onbekende wegen. Tegelijkertijd werd duidelijk dat er nog een hele reeks van aandachtspunten ligt voor de komende jaren.

- Zoeken naar verbinding tussen het Agora-concept en de werkwijze binnen de Examengroep.

Het risico is niet denkbeeldig dat wereld van Agora en de wereld van de Examengroep min of meer uit elkaar groeien en dat zou zeer nadelig zijn voor beide. Over en weer blijven communiceren en zoeken naar raakvlakken en oplossingen moeten blijvend hoge prioriteit krijgen. Examencoaches, vakexperts en Agora-coaches hebben onderscheiden posities, maar zijn samen wel de dragende pijlers van Agora als geheel. Bij de relatie tussen Agora en de Examengroep zijn er drie gradaties denkbaar: variërend van compartimenten naast elkaar, via compartimenten die op elkaar aansluiten met een min of meer vloeiende overgang, tot één compartiment met een hoge mate van vervlechting en integratie.

- Inhoudelijke aansluiting verbeteren in termen van basiskennis en basisvaardigheden.

De afstand tussen de specifieke inhouden en vaardigheden voor het eindexamen en het inhoudelijke aanbod binnen Agora is groot. Tekstanalyse, samenvatten, schrijven, presenteren, beoordelen van teksten en dergelijke zijn basisvaardigheden die op een Agoriaanse wijze goed ingevlochten kunnen worden binnen Agora. Dat geldt niet alleen voor het Nederlands, maar ook voor het Engels. Ditzelfde geldt ook voor basale kennis en basisvaardigheden op gebied van rekenen en wiskunde.

- Inhoudelijke verbindingen leggen tussen challenges in Agora en examenonderdelen.

Wanneer het examenperspectief van Agora-leerlingen meer concrete vormen begint aan te nemen kunnen de leerlingen in de keuze en uitwerking van hun challenges een relatie leggen met mogelijke examenonderdelen. De inhoudelijke overgang wordt daardoor versoepeld. Examenonderdelen als CKV-dossier, profielwerkstuk, D & P-dossier en maatschappijleer zouden zo al eerder (deels) hun beslag kunnen krijgen.

- Versterken van de band met vakexperts en tussen de vakexperts onderling.

Het aantal vakexperts gaat de komende jaren snel toenemen. Hoewel iedere expert te maken heeft met zijn eigen vak, zijn er ook gemeenschappelijke, vakoverstijgende onderwerpen die vragen om afstemming. Cruciaal is bijvoorbeeld de afstemming tussen de PTA's (Programma van Toetsing en Afsluiting) van de verschillende vakken. Agora (maar ook andere scholen) zijn gebaat met beknopte en heldere PTA's die bestaan uit een beperkt aantal bouwstenen, met maximale flexibiliteit bij de invulling en met combinatie van examenonderdelen over vakken heen.

- Meer focus leggen binnen Agora op zelfsturing en studiediscipline van de leerlingen.

Het studeren binnen de Examengroep is van een andere orde als binnen Agora en veronderstelt dat leerlingen met een grote mate van zelfstandigheid hun studieproces plannen, organiseren en ook conform de voorschriften uitvoeren.

- De organisatie van de Examengroep in het licht van de sterk groeiende aantallen in de komende jaren.

Bij de organisatie van de Examengroep gaat het om een veelheid van aspecten zoals de organisatie bij de snel groeiende aantallen leerlingen in de komende jaren, het lering trekken uit de ervaringen van de eerste generatie vakexperts, de bekostiging en het vinden van voldoende vakexperts.

4.4 Samenvatting

De voorbereiding op het eerste examenjaar was bepaald geen eenvoudige opgave. De collectieve en uniforme opzet van de eindexamens is voor de leerlingen het tegenovergestelde van de individuele en open ruimte van de voorafgaande jaren. Bovendien hebben de leerlingen in eerdere jaren geen of maar beperkt kennis gemaakt met de examenvakken.

Agora heeft een oplossing gezocht en gevonden die voor de Nederlandse verhoudingen tamelijk uniek is: plaats alle examenleerlingen in een aparte Examengroep die verder losstaat van de andere Agoragroepen; benoem een aparte examencoach die de zorg voor deze leerlingen op zich neemt; ga op zoek naar vakexperts (inhoudelijke en bevoegde vakdocenten) die in een volledig gepersonaliseerd lesrooster de betreffende leerling(en) voorbereiden op het centraal examen en die ook het schoolexamen voor hun rekening nemen.

Dit eerste examenjaar zelf was verre van eenvoudig. Leerlingen en examencoach belandden in een volstrekt vreemde en onbekende situatie, de regelgeving voor eindexamens leek soms ondoorgrondelijk, de vakexperts moesten in een tijdsbestek van acht maanden de leerlingen 'examenklaar' maken. Het was dan ook een heel enerverend jaar met de volgende lessen:

- Ga zoeken naar verbinding tussen het Agora-concept en de werkwijze binnen de Examengroep.
- Verbeter de inhoudelijke aansluiting in termen van basiskennis en basisvaardigheden.
- Leg inhoudelijke verbindingen tussen de challenges in Agora en de examenonderdelen.
- Versterk de band met en tussen de vakexperts.
- Leg in Agora meer focus op zelfsturing en studiediscipline van de leerlingen.
- Ga werken aan de organisatie van de Examengroep in het licht van de groeiende aantallen in de komende jaren.

5 Onderzoeksvraag 2: welke eindexamens doen de Agora-leerlingen?

De unieke voorbereiding van iedere leerling in de Examengroep leidt er toe dat examenleerlingen van Agora op verschillende manieren invulling geven aan hun eindexamen.

Het uiteindelijke diploma wordt overigens afgegeven onder auspiciën van Niekée, de school waar Agora sinds een aantal jaren deel van uitmaakt. Om erkende diploma's te mogen afgeven moet een school beschikken over een eigen BRIN-nummer (BasisRegistratie INstellingen). Niekée heeft zo'n BRIN-nummer met de mogelijkheid om erkende diploma's af te geven voor vmbo, havo en vwo.

5.1 Verschillende vormen van het eindexamen

Bij eindexamens is het gangbare beeld dat van een groep leerlingen in het laatste jaar van een schooltype (vmbo, havo, vwo) die in een klassikale organisatie zijn voorbereid op het schoolexamen (SE) en het centraal examen (CE) en waarvan na het eindexamen blijkt welke leerlingen al dan niet voor het examen als geheel in één jaar geslaagd of gezakt zijn.

Minder bekend en ook veel minder frequent voorkomend is het centraal examen in een eerder leerjaar (zie artikel 37a van het Eindexamenbesluit VO). Leerlingen kunnen ook al in het voorlaatste jaar worden toegelaten tot het centraal examen in een of meer vakken van het eindexamen. Dat betekent dat een leerling al in het voorlaatste jaar een of meer examenvakken volledig kan afsluiten (dus zowel het SE als het CE). In het laatste jaar heeft hij of zij dan ook geen omkijken meer naar die vakken. Deze vorm wordt in het examenjargon aangeduid met vervroegd eindexamen. Zo'n vervroegd examen heeft niet alleen voordelen. De rest van het eindexamen in het jaar daarop moet met succes worden afgesloten, anders vervallen de eerder afgelegde onderdelen.

Een derde en weer meer bekende variant is het Staatsexamen voor een specifiek vak uit het voortgezet onderwijs. Een Staatsexamen staat los van een school. Deelnemers nemen op een aparte locatie en op hetzelfde tijdstip deel aan het hetzelfde vak-CE als alle andere leerlingen. Daarna volgt nog het schoolexamen bij examinatoren die de deelnemer vooraf niet bekend zijn. Bij een succesvolle afsluiting krijgen de deelnemers een certificaat voor het betreffende vak (jaarlijkse aantal certificaten ligt in de orde van 26.000). Deze certificaten blijven tien jaren geldig. Deelnemers kunnen deze deelcertificaten stapelen tot ze een volledig examenpakket hebben verzameld en dat laten omzetten in een regulier diploma. Een Staatsexamen heeft ook nadelen: alle onderdelen moeten met een voldoende worden afgesloten, de inhoudelijke eisen zijn voor sommige onderdelen zwaarder en het schoolexamen vindt plaats bij onbekende docenten. Het aantal leerlingen dat de route van het Staatsexamen volgt om hun diploma voor vmbo, havo en vwo te halen is overigens beperkt.

Met de varianten van regulier eindexamen in één jaar, vervroegd eindexamen en Staatsexamen zijn de mogelijkheden nog niet uitgeput. In artikel 59 van het Eindexamenbesluit VO is sprake van een gespreid eindexamen (examen over twee jaar bij langdurige ziekte en alleen met toestemming van de Inspectie). Voor het vwo-eindexamen is er tot slot nog de variant van versneld vwo voor alle vakken (eindexamen na vijf jaar), die wordt aangeboden op 24 middelbare scholen die deelnemen aan een proef van OCW.

5.2 Eindexamenvarianten bij Agora

Doordat de voorbereiding op het eindexamen binnen Agora geïndividualiseerd is en geen klassikale organisatie kent, maakt een behoorlijk aantal examenleerlingen gebruik van de tweede variant (vervroegd examen) en de derde variant (Staatsexamen). Leerlingen van andere scholen kunnen dat in theorie ook, maar de indeling in jaargroepen, de klassikale organisatie en de uniformiteit van het lesrooster elders vormen vaak een moeilijk te nemen hindernis. Door een gepersonaliseerde voorbereiding op het eindexamen zoals bij Agora, hebben leerlingen meer mogelijkheden bij het kiezen van een examenvariant.

Hoe zit het nu met de examenkeuze van de eerste generatie Agora-Leerlingen?

In totaal namen zeventien kandidaten van Agora deel aan *enigerlei* vorm van examen.

TABEL 5.1
Examenleerlingen van Agora naar keuze van eindexamen

Regulier, volledig examen in één jaar (=standaard variant)
N = 6 deelnemers
4 x vmbo op verschillende niveaus
2 x havo

Vervroegd examen
N = 9 deelnemers
2 x vmbo
4 x havo
3 x vwo
Aantal vakken: varieert van 1 tot 5

Staatsexamen met deelcertificaten
N = 2 deelnemers
1 x vmbo
1 x havo
Aantal vakken: varieert van 2 tot 5

Het blijkt dus dat de examenkandidaten van Agora de geboden flexibiliteit in examenvarianten royaal benutten. Bij de voorbereiding van het examenjaar waren deze opties natuurlijk wel bekend, maar de feitelijke variatie in keuzes van de leerlingen was een verrassing.

In discussies over eindexamens wordt vaak gepleit voor meer flexibiliteit. Agora laat zien dat binnen de huidige regelgeving al veel mogelijk is. Daarbij moeten wel een paar kanttekeningen geplaatst worden. Voor de schooladministratie wordt het er allemaal niet eenvoudiger op. Voor de leerlingen zijn opties als vervroegd examen en Staatsexamen op het eerste gezicht aantrekkelijk, maar er zijn ook de eerder genoemde nadelen aan verbonden (in twee jaar succesvol moeten afronden van vervroegd examen, geen onvoldoendes en externe examinatoren bij het Staatsexamen). In de voorlichting aan de leerlingen moet hier nadrukkelijk aandacht aan besteed worden.

5.3 Samenvatting

Iedere examenleerling van Agora volgt een uniek voorbereidingstraject met een volledig eigen gepersonaliseerd rooster. Door de organisatorische flexibiliteit die daardoor ontstaat, kunnen leerlingen de ruimte binnen het Eindexamenbesluit om verschillende examenvarianten te kiezen, maximaal benutten. Van de 17 examenleerlingen kozen er zes voor het reguliere, volledige examen in één jaar, negen leerlingen maken gebruik van de optie om vervroegd examen te doen en twee leerlingen stapelen certificaten via het Staatsexamen.

Literatuur

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2018). *Eindexamenbesluit VO, geldend van 15-03-2018 t/m heden*. Zie <https://www.overheid.nl/>

Waaruit bestaat het vwo eindexamen?

<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/eindexamens/vwo/waaruit-bestaat-het-eindexamen-vwo>

6 Onderzoeksvraag 3: wie zijn de Agora-leerlingen die nu examen doen?

Wat weten we van deze eerste generatie examen-leerlingen? We kijken eerst naar enkele persoonskenmerken en vervolgens naar de herkomst van deze leerlingen.

6.1 Geslacht, toekomstplannen en advies van de basisschool in relatie tot niveau van het eindexamen

Een kleine meerderheid (58 procent) van de zeventien examenkandidaten zijn jongens (tabel 6.1)

TABEL 6.1
Examenleerlingen naar geslacht

Examenleerlingen naar geslacht	Aantal
Jongens	10
Meisjes	7
Totaal	17

Ten tijde van de start van Agora in 2014-2015 was er ook een meerderheid van jongens, maar wel groter (70 procent toen tegen 58 procent nu).

Leerlingen van Agora kunnen jarenlang werken aan hun eigen ontwikkeling. Bij elke nieuwe challenge moeten er keuzes gemaakt worden. Er is een groot en gevarieerd aanbod aan workshops, inspiratiesessies, presentaties van externen enzovoort. Betekent dat nu ook dat de examenkandidaten van Agora al een beeld van hun toekomst hebben? Omdat alle leerlingen nog onder de leerplicht vallen, is gevraagd of ze al een concreet idee hebben van hun vervolgopleiding (tabel 6.2)

TABEL 6.2
Examenleerlingen en hun toekomstplannen

Examenleerlingen naar toekomstplannen	Aantal
Al concreet idee van vervolgopleiding	11
Nog geen idee van vervolgopleiding	6
Totaal	17

Twee derde van de leerlingen heeft een concrete vervolgopleiding voor ogen. Vaak zijn die opleidingen gerelateerd aan een beroepsperspectief. Dit percentage zal in dezelfde orde van grootte liggen als bij leerlingen elders. Toch is de situatie bij Agora verschillend. In de voorafgaande Agora-jaren konden de leerlingen hun eigen individuele leerroute uitzetten en waren ze gevrijwaard van toetsen, huiswerkopgaven maken, cijfers en rapporten. In de examengroep zijn deze flexibiliteit en ruimte verdwenen. Juist dan is het belangrijk dat leerlingen weten waarom ze zich aan dat regime moeten onderwerpen.

Agora heeft bij de start de garantie gegeven afgegeven dat leerlingen examen kunnen afleggen op minimaal het niveau van het advies van de basisschool. Maakt Agora deze toezegging nu ook waar? Een definitief antwoord op deze vraag is nu nog niet te geven: het gaat nu slechts om zeventien leerlingen, een flink deel van de leerlingen kiest voor alternatieve examenvormen en het is pas de eerste examen-generatie.

Wat we wel weten van de zeventien eindexamenkandidaten, is het advies dat ze destijds van de basisschool kregen en het niveau van eindexamen waar ze nu voor kiezen (tabel 6.3).

TABEL 6.3
Advies van de basisschool in relatie tot examenniveau

Advies en examenniveau	Aantal
Niveau van eindexamen conform basisschooladvies	12
Niveau van eindexamen hoger dan basisschooladvies	5
Niveau van eindexamen lager dan basisschooladvies	0
Totaal	17

Eindexamenniveau conform advies van de basisschool betekent: vwo-advies op de basisschool en nu vwo-examen doen, of vmbo-TL-advies en vmbo-TL-examen.

Een hoger examenniveau is bijvoorbeeld een vmbo-TL-advies op de basisschool en nu een havo-examen, of destijds een havo-advies en nu een vwo-examen.

Geen van de zeventien eindexamenkandidaten doet een examen van een lager niveau dan het advies van de basisschool destijds, voor een deel is het examenniveau zelfs hoger. Voor dit eerste cohort lijkt de 'garantie' dus stand te houden, al is de waarde van deze eerste cijfers natuurlijk heel beperkt.

6.2 Herkomst van de examenleerlingen

Waar komen nu de leerlingen vandaan die eindexamen gaan doen?

6.2.1 STARTPOPULATIE VERSUS ZIJ-INSTROOM

Een 'gewone' eindexamenklas bestaat grotendeels uit leerlingen die een aantal jaren geleden samen in dezelfde brugklas van dezelfde school zijn begonnen. Er zijn weliswaar leerlingen blijven zitten, er zijn leerlingen afgestroomd of opgestroomd, er zijn leerlingen verhuisd en er zijn nieuwe leerlingen bijgekomen, maar de meerderheid van de examenkandidaten zijn leerlingen die destijds ook samen gestart zijn.

Voor de Examengroep van Agora is dit beeld niet van toepassing (tabel 6.4)

TABEL 6.4
Herkomst van de examenleerlingen

Herkomst van de examenleerlingen	Aantal
Startpopulatie van Agora van 2014/2015	8
Ingestroomd van elders	9
Totaal	17

De meerderheid van de examenleerlingen komt van elders! Zij zijn in een van de afgelopen jaren als zij-instromer op Agora beland.

De vraag is nu natuurlijk waar deze omvangrijke zij-instroom aan is toe te schrijven. Een sluitend antwoord valt nog niet te geven, maar duidelijk is wel dat het gaat om een heterogeen gezelschap.

Bekend was dat Agora jaarlijks een grotere of kleinere groep zij-instromers kent. Ouders en leerlingen raken geboeid door het onderwijsconcept van Agora en besluiten over te stappen van de ene naar de andere school. Er zijn ook ouders die onder de indruk zijn van de pedagogische bandbreedte die Agora kan bieden en daarom met hun kind switchen. Van meer recente datum zijn de leerlingen en hun ouders die aangetrokken worden door de unieke examenfaciliteiten van Agora: sneller, flexibeler, gevarieerder en maatwerk.

6.2.2 WAAR ZIJN DE LEERLINGEN GEBLEVEN VAN DE STARTPOPULATIE UIT 2014-2015?

Op 25 augustus 2014 begonnen 34 leerlingen aan hun eerste Agora-jaar. Acht daarvan nemen nu deel aan enigerlei vorm van eindexamen. Wat is er met die 26 andere leerlingen gebeurd? (tabel 6.5)

TABEL 6.5

Positie na vier jaar van de 34 leerlingen die in 2014/2015 met Agora zijn begonnen

Leerlingen uit de startpopulatie 2014-2015	Aantal
Leerlingen die 2017-2018 eindexamen doen	8
Leerlingen die nu geen eindexamen doen	26
Totaal	34
Tijdens het eerste jaar overgestapt naar Niekée	3
Aan einde van het eerste jaar overgestapt naar Niekée	4
Aan einde van het tweede of derde jaar overgestapt naar Niekée	3
Overgestapt naar andere externe school	3
Nog op Agora	13
Totaal	26

In de vorige paragraaf hebben we gezien dat Agora een omvangrijke en heterogene zij-instroom kent. Nu zien we dat ook de uitstroom omvangrijk is en dat deze uitstroom ook een patroon vertoont.

Tien leerlingen zijn in de loop der tijd uitgestroomd naar Niekée. In formele zin is dit geen uitstroom omdat alle leerlingen al onder Niekée vallen, de school waar Agora deel van uitmaakt. Feitelijk is er natuurlijk wel sprake van uitstroom. Leerlingen stappen binnen hetzelfde gebouw over naar de lokalen, docenten en het onderwijsmodel van de vmbo-school Niekée. Het zijn ook bijna allemaal leerlingen met een vmbo-advies, die deze (begrijpelijke) switch maken.

Drie leerlingen zijn naar een andere school gegaan (één in verband met verhuizing).

De resterende dertien leerlingen volgen nog het Agora-onderwijs. Het zijn vooral leerlingen met een havo- of vwo-advies die nog de overstap naar de Examengroep moeten gaan maken.

6.3 Samenvatting

De leerlingen die nu eindexamen doen, zijn niet representatief voor Agora. Van de zeventien eindexamenleerlingen zijn er maar acht bij Agora begonnen in 2014-2015. De andere negen leerlingen zijn zijinstromers van elders.

Van de 34 leerlingen die in 2014-2014 gestart zijn binnen Agora, hebben dertien leerlingen Agora inmiddels verlaten; het grootste deel hiervan is overgestapt naar de vmbo-school Niekée.

De examenleerlingen zijn in meerderheid jongens. Ruim de helft van de leerlingen heeft een concreet idee over de vervolgopleiding. Alle leerlingen doen eindexamen op het niveau van het advies van de basisschool of op een hoger niveau.

7 Onderzoeksvraag 4: wat zijn de examenresultaten van deze eerste generatie Agora-leerlingen?

De examens van de leerlingen verschillen naar onderwijsniveau en naar examenvorm.

7.1 De resultaten van de eerste eindexamens van Agora

De resultaten van het eerste examenjaar mogen gezien worden (tabel 7.1)

TABEL 7.1
Examenresultaten van de eerste generatie examenleerlingen

Regulier, volledig examen in één jaar (=standaard variant)
N = 6 deelnemers
4 x Vmbo op verschillende niveaus
2 x Havo
Alle zes de leerlingen zijn geslaagd
Vervroegd examen
N = 9 deelnemers
2 x Vmbo
4 x Havo
3 x Vwo
Aantal beoogde vakken: varieert van 1 tot 5
Vier deelnemers geslaagd voor alle beoogde vakken (aantal vakken: 3, 1, 5 en 3)
Drie deelnemers geslaagd voor deel van de beoogde vakken (3 van 4; 3 van 5; 2 van 3)
Twee deelnemers niet geslaagd (beiden 0 van 1 beoogd vak)
In totaal examen gedaan voor 26 vakken en geslaagd voor 20 vakken
Staatsexamen met deelcertificaten
N = 2 deelnemers
1 x Vmbo
1 x Havo
Aantal beoogde vakken: varieert van 2 tot 5
Eén deelnemer geslaagd voor alle beoogde vakken (aantal vakken 2)
Eén deelnemer geslaagd voor deel van de beoogde vakken (3 van de 5)

Het onderwijsconcept van Agora en de opzet en invulling het huidige eindexamen in het vo behoren niet tot dezelfde verzameling. Des te opmerkelijk is dat de eerste generatie examenleerlingen van Agora in termen van resultaten een brug heeft weten te slaan tussen deze beide werelden.

7.2 Samenvatting

De eerste eindexamens van Agora zijn positief verlopen.

De zes deelnemers aan het reguliere standaardindexamen zijn allemaal geslaagd.

Van de negen leerlingen met de optie van vervroegd examen voor een aantal vakken zijn vier deelnemers voor alle onderdelen geslaagd, drie deelnemers voor een deel van de beoogde vakken; twee deelnemers (beiden met één beoogd vak) hadden geen succes.

De twee leerlingen met deelcertificaten via het Staatsexamen hebben het merendeel van de onderdelen succesvol afgesloten.

8 Epiloog

Wat is nu de betekenis van deze eerste examenresultaten van Agora? Is hiermee nu helderheid verkregen over slagen of falen van dit onderwijsconcept? Uit het voorafgaande is duidelijk geworden dat die vragen nog niet kunnen worden beantwoord, om meerdere redenen.

- Allereerst is de cijfermatige basis om een oordeel te kunnen vellen veel te mager. Zeventien leerlingen hebben eindexamen gedaan: zes leerlingen hebben gekozen voor een regulier eindexamen, negen leerlingen voor een vervroegd examen voor bepaalde vakken en twee leerlingen voor deelcertificaten via het Staatsexamen.
- De inhoudelijke divergentie in examenvormen maakt een vergelijking met andere scholen vrijwel onmogelijk. Vervroegd eindexamen en deelcertificaten via het Staatsexamen zijn elders uitzondering en bij Agora gemeengoed.
- Belangrijk is ook het ontwikkelingsstadium van Agora. Door de start in 2014-2015 zijn er nog geen eigen leerlingen uit deze begingeneratie toegekomen aan een havo- of vwo-examen.
- Agora is niet opgezet als een experiment in de vorm van een gerandomiseerd gecontroleerd onderzoek. Agora is gestart als een innovatief onderwijsconcept waarop ouders en leerlingen konden (en kunnen) intekenen.
- Tot slot is er de heel eigen zijnstroom bij Agora: leerlingen die afkomen op de flexibele examenmogelijkheden.

Wat wel duidelijk is uit het eerste examenjaar van Agora is dat dit een leerzaam jaar was.

Leerzaam voor Agora in de betekenis dat de verbinding en overgang tussen Agora en het examengebeuren opnieuw overwogen moeten worden. Dat zal geen eenvoudige operatie zijn. Zo'n leermoment van herorientatie en herijking is overigens niet nieuw binnen Agora. De afgelopen jaren hebben zich vaker dergelijke momenten voorgedaan.

Het eerste examenjaar van Agora kan ook leerzaam zijn voor andere scholen. Agora heeft laten zien dat binnen de bestaande regelgeving veel ruimte bestaat om dingen anders aan te pakken en anders te organiseren.

Het jaar 2018-2019 wordt het tweede examenjaar. Het aantal examenkandidaten zal groeien van 17 naar ongeveer 70. Bovendien zullen zich de eerste havo-leerlingen melden die destijds (in 2014-2015) ook bij Agora zijn begonnen. De discussie over de relatie tussen Agora en het eindexamen, over de inrichting van het voortraject en de waarde van het eindexamen zal zeker opnieuw oplaaien.

Voor het schooljaar 2018-2019 hebben zich 110 nieuwe leerlingen aangemeld voor Agora in Roermond. Elders in Nederland zijn er vijf vo-scholen die onderwijs volgens het Agora-concept gaan aanbieden. Deze belangstelling voor onderwijsvormen die inspelen op de unieke mogelijkheden en talenten van leerlingen staat niet op zichzelf. Agora zoekt daarbij echt de grenzen op van Learner-Centered Education: leerlingen met hun eigen coach in een centrale positie en ingebed in een hele systematiek maken zelf keuzes welke inhoud ze wanneer en waar en op welke wijze gaan bestuderen.

Er is dus een groeiende groep van scholen en dus ook van ouders en leerlingen die op de spanningsboog van differentiatie/uniciteit/variatie versus gelijkheid/uniformiteit/standaardisatie de kant kiest van meer ruimte voor verschillen. Aan die keuzes liggen uiteenlopende opvattingen ten grondslag over functies en doelen van onderwijs.

Zo'n keuze – al dan niet op het scherp van de snede – gaat natuurlijk wringen met het naderbij komen van het eindexamen in de huidige opzet en uitwerking. Deze spanning is natuurlijk niet nieuw. Discussies over vorm en inhoud van eindexamens zijn van alle tijden. De Onderwijsraad werkt momenteel aan een advies over eindexamens en ook na dat advies zullen de meningen verdeeld blijven.

Nederland verkeert in een bevoorrechte positie door de vrijheid van onderwijs. Er is een grondwettelijke basis voor diversiteit in richting en inrichting. Scholen kunnen hun eigen keuzes maken, maar moeten wel voldoen aan de voorwaarden in wet- en regelgeving. Agora voldoet hier vooralsnog aan, maar meer armslag zou natuurlijk meer dan welkom zijn. Scholen in de frontlinie van onderwijsvernieuwing zouden daarvoor een ruimer speelveld moeten kunnen krijgen (balans tussen schoolexamen en centraal examen, aantal vakken, meer ruimte in PTA's, enzovoort).

Jos Claessen

Over de auteur

Prof. dr. J.F.M. Claessen is hoogleraar onderwijskunde bij het Welten-instituut (Onderzoekscentrum voor leren, doceren en technologie) van de Open Universiteit.

Na zijn afstuderen in de onderwijskunde aan de Radboud Universiteit in 1972 was hij tien jaar werkzaam als onderzoeker bij het ITS te Nijmegen. Inhoudelijk zwaartepunt was het onderwijs in de moderne vreemde talen. Zijn proefschrift had de titel *Moderne vreemde talen uit balans*.

In de periode 1982-1997 was hij verbonden aan de Open Universiteit te Heerlen in verschillende hoedanigheden: hoofd Stafbureau Beleidsvoorbereiding, hoogleraar onderwijskunde aan de Sociale faculteit, decaan van die faculteit en rector magnificus.

Van 1997 tot 2008 was hij directeur van CINOP, de landelijke onderwijsondersteuningsinstelling voor het mbo te Den Bosch.

In 2008 nam hij zijn werkzaamheden bij de OU weer op.

Publicaties betreffen vooral onderwerpen op terrein van vreemdetalenonderwijs, onderwijsbeleid en onderwijsorganisatie.

In de afgelopen jaren publiceerde hij over professionalisering van leraren en met name de rol en betekenis van Leraar24. Sinds 2013 houdt hij zich intensief bezig met de groeiende achterstand van jongens in het onderwijs ofwel de voorsprong van meisjes.

Een ander zwaartepunt is de begeleiding en advisering van vo-scholen die aan de slag willen met de invoering van gepersonaliseerd leren.

In het schooljaar 2014-2015 volgde hij van zeer nabij het eerste jaar van de nieuwe school Agora in Roermond. Dit leidde onder meer tot de publicatie *Tegels van Agora. Verslag van het eerste jaar van een grensverleggende onderwijsinnovatie*.

In 2017-2018, het eerste examenjaar, was hij opnieuw actief aanwezig bij Agora.

Behalve bij Agora is Claessen sinds 2017 ook betrokken bij de opstart van een nieuwe school voor vmbo-tl, havo en vwo met een heel eigen onderwijsconcept In Brunssum met de naam Compass (www.compass-lvo.nl).

Colofon

Uitgave

Welten-instituut
Onderzoekscentrum voor leren, doceren en technologie
Open Universiteit
februari 2019

Bezoekadres

Valkenburgerweg 177
6419 AT Heerlen

Postadres

Postbus 2960
6401 DL Heerlen

Tekst

Prof. dr. Jos Claessen

Bureauredactie

Drs. John Arkenbout

Vormgeving en omslag

Sandra Daems

Oplage

200 exemplaren

